

97

folio 4 verso de vacio

H-4-87

S

1

...
...
...
...
...
...
...
...
...

~~17. 178~~

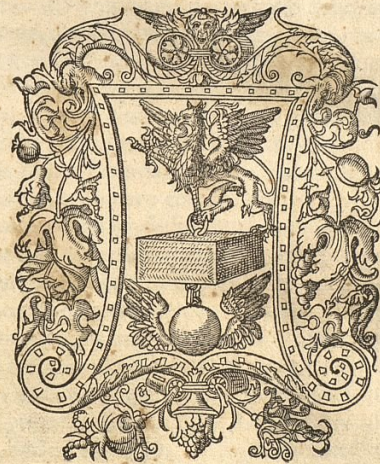
IACOBI SADOLE
TI EPISCOPI CAR
PENTORACTIS IN PAU
LI EPISTOLAM AD ROMA
NOS COMMENTARIO
RVM LIBRI
TRES.

AD LECTOREM.

Exeunt iterum à nobis, Lector, Iacobi Sadoleti Commentarij, multa diligentia ab autore nunc demum recogniti, & locis quàm plurimis ab eodem tum aucti, tum immutati. Tu uiri tam integri, & religiosi, tam sanctis religiosiscq; lucubrationibus fruire, & nostram tibi deditam operam atq; laborem ama.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

19484
UNIVERSITY OF PROVA
BIBLIOTECA
DE CARAGOGA

SEBASTIANVS GRYPHVS
GERMANVS EXCVDE
BAT LVGDVNI,
ANNO
M. D. XXXVI.

ESTE LIBRO ES DEL COL
legio de la Compañia de IESVS
de Caragoça.

Handwritten notes in the gutter:
S. of the...

AD FRANCISCVM

GALLIAE REGEM CHRISTIANIS

SIMVM IACOBI SADOLETI EPISCOPI

Carpentoractis de dedicatione commentariorum
in Paulum epistola.

QVOD uirorum honorum semper esse dixi, eorumque qui Dei ueri colentes, & Christianae religionis studiosi essent, ut cum eam ipsam religionem nostra hac aetate nouis quotidie seditionibus agitaram, & multitudine oppugnantium uehementer laborantem cernerent, pro sua parte quisque ad ferendam opem concurrerent: Idem ego quoque Rex omnium maxime ac Christianissime FRANCISCE pro mea facultate iam dudum facere meditatus, saepe ea de cogitatione uarijs rationibus depulsus sum. Nam nunc me ingenij mei paruitas, interdum tanta ista temporum perturbatio dehortata est: nonnumquam etiam ille metus, illaque suspicio animum meum retardauit, quod intelligebam, id quod uideram iam accidisse permultis, quodcumque ego scripsissem, quamuis id pie ac religiose scriptum esset, non eos solum, qui parum sunt aduersarij, nam hi quidem minus pertimescendi sunt, sed socios etiam mecum eiusdem & uoluntatis & sententiae maleuolos aliquos interpretes meis scriptis non defuturos, quo non leuiter uitio nostra aetas infecta est. Postremo in tanto numero eorum, qui aut scripserunt antiquitus, aut quotidie scribunt, partim sanctissimorum hominum ac doctissimorum, partim calliditate magis, & uersutia quadam, quam pietate uera Christiana scripta tractantium (nam qui apertam impietatem praeserunt, eos in doctorum numero non duco) existimaui meum nomen neque adepturum auctoritatem inter tot egregios, neque habiturum pondus ad reprimendum insolentes. Quod primum illud insignem quandam, & omni florentem orationis copia doctrinam postulat, quam ego in me esse non agnosco. Posterior autem sine priore nullius omnino ad coercendum & comprimendum momenti est. Sed etsi tot causis, & tanquam obicibus a scribendo saepe iam deterritus: tamen reputans identidem ipse mecum omnia a nobis prorsus deberi Deo, cuius caelestibus diuinis que beneficijs non solum cum humano genere communiter, uerum priuatim ego etiam, & proprie multis magnis que saepius affectus sum, nihil sum ratus ualere apud animum meum oportere, quod me ab exercenda pietatis studio retraheret. Etenim si ingenium praecipue a nobis Deus requireret, petere id uideretur,

A 2 quod

4
quod nō est nostrum: quicquid enim ualemus ingenio nostrum unusquisq;
ab Deo totum obrinemus, nullaq; nostrā in ea re quidem existunt par-
tes. Verum ille à nobis non tam ingenium, quàm uoluntatem bonam po-
stulat, quæ aliqua ex parte est etiam nostra: hæc enim & pietatem sanctita-
tem que sponte colimus, & per hanc ad Deum, ipsius iuuante gratia, pro-
xime nos adiungimus: cuius nostræ Deo uoluntatis oblatio cum libera
nobis sit, cum aliàs semper, tum hoc tempore potissimum in honorem
illa & cultum eiusdem Dei à nobis adhibenda est: temporum autem per-
turbatio ea ipsa est, quæ hoc maxime exigit, ut in hanc curam, & studium
iuuandæ religionis totos nos dedamus. Mouerì porro obrectationibus
maleuolorum, infirmioris animi est, quàm ut uideatur uirtus Christiana,
& erga proximum charitas id posse concedere. Quod uero tam multi
ipsdem de rebus & scripserint olim, & quotidie scribant, detertere nos non
debet. Siquidem neque ij, qui ante nos extiterunt, fuere ipsi deterriti. Quæ
propter cum iustiores multo, & grauiores causæ sint agendi mihi aliquid
quàm cessandi, non dubitauì ad extremum ea, quæ intra domesticos pa-
rietes multis diurnis, nocturnisq; lucubrationibus, multa cura, uigiliisq;
elaborata mihi essent, quæ quidem ad aperiendum fidei CHRISTI MY-
sterium, & ad doctrinam beatæ uitæ pertinerent, in uulgus publiceq; pro-
ferre, tua præsertim secundum Deum præstantissime Rex uirtute, sapien-
tia, autoritateq; confusus. Etenim tu cum eis maioribus sis ortus, qui omnia
sibi pro fidei ac religionis tutela, ac propugnatione, & faciendâ semper,
& subeunda esse duxerunt, ad hanc illorum præclarissimam mentem, cum
cæteris ipse rebus quamplurimis, tum occasionebus temporum superior
accessisti: fuerint licet graues sæpe antea motus, & multorum dissensionibus
infecta tempora, uirtusq; maiorum tuorum in illis tum temporibus
spectata atque eminens: nunquam tamen neque tantum extitit in Christiana
fide dissidium, quantum hodie extat, nec tanta uirtute animiq; magni-
tudine obuiam itum est, quanta tu maximarum nunc nationum, quæ tub-
ditione tua sunt, & pericula eiusmodi propulsa, & mederis incommodis.
Nec uero solum autoritate, & imperio, & magnitudine potestatis Chris-
tianæ fidei consulis & religioni: sed comitate etiam & hortationibus tuis
facis, ut nos qui leniorem illam uiam docendi scribendiq; sequimur, tua li-
bentius causa ad hæc studia nosmet conuertamus. Meministi enim profes-
cto, & quo tempore primum fratris mei filium officij ad te causa salutatum
misi, & postea cum bis, Lugduni primò, mox Auenione eodem egomet mu-
nere apud te functus sum, mihi omnia mea studia tibi deferenti, te fuisse au-
torem, ut in his potissimum insisterem argumentis & literis, quæ Christianæ
rei possent esse utiles: necq; opus, quod in Pauli epistolam ad Romanos
in manibus tunc habebam, ocys ut absoluerem, etiam hortatum esse. Quod
feci sane accurate quoad potui, confectumq; librum & absolutum tuo no-
mini Rex fortissime inscripsi, ac dicaui: non id quidem spectans, ut ex illo
quidquam in tuam laudem redundet, siquidem neq; ex flammulis quæ è
lychnis

5
lychnis prælucescunt, Solis lumen fit clarius: sed ut mea scripta, quod suis
opibus ipsa non queunt, tui nominis gloria opinionibus legentium melius
commendentur, sintq; ad conferendas in mentibus hominum pias & san-
ctas rationes efficaciora. Nam quo illa splendidiore titulo, aut qua grauiore
ornari autoritate possunt, quàm eius Regis, in quo amplitudo maximæ po-
testatis magnitudini animi nequit esse par: qui altitudinem fortunæ suæ, hu-
manitatis & liberalitatis laude superauit: cui tot & tanta adsunt à Deo bo-
na: & quæ præterea ipso eodem adiuuante Deo sibi comparauit, plurima
rum artium rerumq; scientia, multarum etiam usus in maximis rebus & su-
scipiendis & administrandis animus, consilium, comitas, eloquentia. Quæ
insuper omnia cunctarum domina uirtutum pietate erga Deum religio-
neq; exornantur: quam nos in te diuinam imprimis eximiamq; uirtutem
FRANCISCÆ Rex spectantes ac uerentes, cum hæc tibi nunc damus,
quæ adhuc nobis effecta sunt, tum alia quocq; si uita suppedita uerit, sumus
daturi, ad hunc eundem religionis honorem & defensionem Christianæ ue-
ritatis pertinentia. Quandoquidem neq; mihi quicquam magis conandum
& contendendum est, neq; tibi præstandum, atq; efficiendum, quàm
ut incolumis cultus præpotentis Dei, & quæ sine eo cultu con-
stare rite non potest, iustitia, continentia, pietas, homi-
num mentibus & studijs iam propè dimissa resti-
tuatur. Quod Dei primum ope, tuacq; dein-
de Christianissime Rex uirtute ali-
quando factum iri sperare
iure omnes & possu-
mus, & des-
bemus.

IA SADOLETI EPI
SCOPI CARPENTORACTIS IN
PAULI EPISTOLAM AD ROMA
NOS COMMENTARIORVM
LIBER PRIMVS.

AEPE mihi cogitanti de Christianae fidei primordijs, & ipso ortu religionis nostrae, quae à cruce, & morte, & ab eis deniq; initijs profecta, quae maxime contraria, plurimumq; repugnantia humanis studijs, & opinionibus sunt, in eam nihilominus crevit amplitudinem, ut cunctum ferme terrarum orbem quodam tempore ad cultum sui, uenerationemq; conuerterit: cum uis ipsa caelestis numinis & bonitas praepotētis Dei uersatur ante oculos, quae hoc maxime mirabilis, imprimisq; insolito genere se ostendendi patere uoluit; tum uero duas reperio uirtutes, humilitatem animi uidelicet, alteramq; charitatem, quarum neutrius uim cognouit antiquitas, huius praecleari operis & institutrices initio fuisse, & ad hoc tempus esse conseruatices. Atq; harum quidem, quas dicimus uirtutum, & quibus laudē, ac decus & constituta, & auctae Christianae religionis ascribimus, hoc & ignorata apud ueteres, & nobis, qui ad ueram Dei cognitionem accessimus, facilis, & prompta fuit indagatio, quod illi ea, quae gerebant, quaeq; meditabantur, omnia ad opes sibi comparandas, ad cupiditatem, ad dignitatem, ad potentiam suam reuocabant, studiumq; omne suum in eis cogitationibus ponebant, per quas & ualere opibus praeter ceteros, & excellere industria prudētiaq; existimarentur. Nos uero Doctoris nostri CHRISTI exemplo, monitisq; edocti, in humilitate animi magnitudinem nostram, & in procuratione aliorum utilitatis posthabita nostra omnem spem adipiscendae felicitatis posuimus. Ac nequis sacrarum imperitus rerum forte miretur, qui stent ista simul, possintq; in unum cohaerere, magnificari in humilitate uidelicet, & in neglectu priorum commodorum beatum esse, cum haec pugnare potius, & inter se esse aduersaria uideantur, is conuertatur animus ad ea intuenda, quae in Christo IESU domino nostro incredibili modo facta sunt: desinet mirari profecto hanc congruere in membris discrepantiam, cum in capite ipso tantam rerum omnium maxime contrariarum concordiam inter se, consensio nemq; aspexerit. Etenim si quod maxime diuersum, & remotum sit in oppositione attendimus, quid est à terra, quam caelum disiunctius? & quam ab homine Deus? si quod infestum inter se & inimicum, qui pote est mortem cum uita conuenire, gloriam cum dedecore, infirmitatem cum potentia? Quae tamen in illo sic omnia coierunt, ut ad ea bona, quae is & summa, & immortalia est adeptus, ab his exterminis, & contrarijs malis fuerit gradus, uel potius ex istis illa extiterunt. Neque ipse in se tantum haec, quae suapte natura sunt disparata, coniunxit; sed eadem quoq; in nobis uoluit coniungi, ut cum ipsius ingressi uestigijs instituissemus eadem adepti bona, noui q; ciues, & incolae caeli effecti, terram in medio astrorum collocaremus. Sed quoniam de his aliud ad dicendum dabitur tempus, satis de eis sit in praesentia dictum. Ad illas deinceps ueniamus uirtutes, quarum modo à nobis facta mentio est. Etsi enim hoc tempore non ad nostrum scribimus arbitrium, sed in aliorum diuinitus scripta committamur: tamē de eis aliqua praefari uirtutibus, quae praecunt nobis, & magistris sunt ad beatam uitam non cognitione solum, atq; scientia, uerum etiam usu, & fructu comprehendendam, non nihil ad id quidē, quod institutum est, pertinet. Ac humilitatis quidem hoc

dem hoc primum & præcipuum donum est quod diuinarum notitiam rerum absque ea habere non possumus. Credere enim est necesse eum, qui ad eas uelit intelligentiam penetrare. At nemo id facile agit, qui sit sibi ipse confidens. Porro cæteræ artes & scientiæ istud ipsum postulant, ut qui ad eas ingressurus sit, callido is sit ingenio, atque magno, nullique rei facile assentiatur, sed certam rationem in omnibus, argumentationemque requirat. Nostra uero hæc, quæ sola ueram in se continet sapientiæ facultatem, sacrarum rerum, literarumque cognitio, tametsi ea summis, atque altissimis diuinorum consiliorum mysterijs referta est, nullis tamen ingenijs, nisi credulis, atque simplicibus percipiendam se præbet, genereque nouo instituendi, & docendi prius persuasos uult esse sectatores sui, quam aliquid illis ipsa persuadeat: prius ut credant, quam doceatur; prius ut ament, quam nouerint planè, quid illud sit, quod ante omnia illis est amandum. Eadem quoque elatos animos, & appetentes gloriæ imprimis aspernatur, & repellit. Astutiam, audaciam, confidentiam ne intuetur quidem. Simplicitatem amat, huic sese dat: hanc benignissime complectitur. Humilitatem ipsam, & puros, credulosque bonarum mentium cogitatus adhibet libenter ad secreta sapientiæ suæ, omnesque illis thesauros suos ostendit, atque offert. Ad quos qui illo fidei, & humilitatis aditu intrare meruerunt, o semper illam quidem eximiam ac præstantem, sed nunc in hac ratione benigne faciendi singularem profectò, & inauditam Dei beneuolentiam erga nos, ac uere in omni genere infinitam bonitatem, quantum illic coelestium diuitiarum, atque opum: quantum ad explendos animos lætitiæ, summæque iucunditatis abundat, & affluit: ut cætera tunc omnia pro nihilo sunt: ut quæ ad humanam pertinent sapientiam, leuia cuncta, inaniaque ducuntur: læcent tum reliquæ artes omnes, ac scientiæ, atque hæc una in pretio sola est: una contentos animos facit, compotesque summi gaudij, & omnium bonorum copia redundantes: quam tamen, ut diximus, assequi nemo potest, qui non per fidei ianuam ab ipsa humilitate animi fuerit intromissus. Recte enim Propheta: Nisi credideritis, non intelligetis, inquit. Et dominus I E S U S fidem ubique, & ante omnia exposcens, regnum cæli, illi imprimis proposuit, & potestatem rerum mirabilium datam esse prædicabat. Atque hæc fidem, simplicitatemque mentium optimarum Christiani propriam nominis, quæ ab humilitate animi, tanquam a semine, radicibusque profecta, in arborem amplam coelestis sapientiæ adolescit, atque uberes demum fructus beatæ uitæ fert, Charitas est, quæ præcipue continet: Charitas fidem alit, eademque spem auget, & cum hoc mortali corpore dimisso ad alteram illam uitam coelestem & immortalem nobis est transcendendum: hæc una fidelis semper nobis est, & perpetua comes: deductrix nostri in hac uita, consors, & congratulatrix in altera. Cuius contra omnem ueterum seculorum sententiam proprium hoc munus, atque officium est, ut de aliorum salute, commodisque sollicita, nihil de se sanè magnopere commoueat. Fraternalis enim ea habet cum omnibus fidelibus constitutam necessitudinem. Quandoquidem cuncti ex eodem Deo patre profecti, ab eodem domino I E S U Christo è seruitute redempti, spiritus sancti eiusdem halitu regimur, ac sustinemur. Ex quo corpus unum totius ecclesiæ compactum, conflatumque est, uno patre, uno capite, spiritu quoque uno, sed pluribus tanquam membris distinctum, atque ornatum. Quo qui in corpore uolunt coniuncti esse, eodemque unà cum cæteris CHRISTI spiritu uiuere, habeant illi charitatem, atque exerceant, necesse est: omnesque curas suas foras tendant, nihil omnino ad sese, sed ad proximum omnia, & ad Deum referentes. Hoc enim uinculum est, hæc firma connectio Christianæ societatis, in qua uniuersa tanquam in corpore suo Dei habitat spiritus, easque in nobis procreat uirtutes, quæ maxime præclaræ, imprimisque admirabiles, ut in genus, & nomen summi Dei adoptemur, efficiunt. Quæ cum ita sint, cum tantus sit fidei, atque humilitati apud Deum honos, tanta fraternæ cum omnibus consuetudinis uis, ut omnis beatæ uitæ & cognoscendæ ratio, & adipsendæ spes nobis potissimum in his posita, & constituta sit, quid est de hoc nouo hæreticorum genere nobis dicendum? qui subito exorti non unam partem aliquam, sed corpus totum ecclesiæ suis dissensionibus lacerare nituntur: qui à maledicentia primo, & odio quorundam hominum ad inimicitias progressi, in eis sese finibus tenere non potuerunt,

longi

longiusque impetu iracundiæ prouecti, cum leges multas salutariter latis, moresque optime ab ecclesiis constitutos, tum uero non pauca fidei CHRISTI firmamenta conuellere penitus, & dissipare sunt conati. Quorum uitam cordibus Christianæ spiritum humilitatis aliquando immitrat Deus, ut reminiscantur, & intelligant, non se hac ratione fraternæ charitati consulere, neque hoc ex Deo esse, ut pax atque concordia in ecclesia perturbetur, unitasque scindatur: Sed illud uere diuinum, & uere Christianum existere, amare proximum, tueri consensionem, morem maiorum, tot præsertim seculis inueteratum in ecclesia, sanctum & salutarem ducere, eumque cum fide, & cum humilitate custodire. Nam quod isti, & ab eis qui sunt, cum maxime omnia misceant, atque confundant, libertatem sese Christianam asunt repetere, quæ sit hominum traditionibus (sic enim appellant) plurimisque impositis oneribus oppressa, atque erepta, per spicuum est cognitum, non hoc esse, dare operam, ut spiritus liber sit, sed ut peccato seruiat: Caro autem in omnem licentiam sit soluta, & libera. Neque adeo illi sic se obscure gerunt, ut coniecturam eorum animi & uoluntatis difficilem habeamus. Qui (omitto enim in præsentia, quæ faciunt, & fecerunt) hæc certe palam intrudere sententiam, beatam uitam non operationibus bonis, sed sola fide erga deum expectendam esse, perinde ac fidem in se uelit Deus non integritatis, omnisque uirtutis, sed in temperantiæ, & uirtutum esse conciliatricem. Quod si isti aut excellentem doctrinam, aut nouo aliquo dubitandi genere prauas opiniones in Dei populo intulissent, esset nobis quoque accuratius fortasse aduersus illos disputandum, ipsique & monendi, & rogandi, ut dimissa contentione pugnandi, parcerent Christianæ unitati, ne ue suam primum, deinde aliorum etiam salutem perditum ire contenderent. Cum uero nihil attulerit de suo, sed præteritorum temporum erroribus acruatus, & collectis uicibus uersos repente in ecclesia Dei renouauerint, quid attinet monere uelle non ignorantes ista omnia conuicta sandi, & damnata esse? Atque utinam tamen moneri se patere, ut, piamque humilitatem ad audiendum, & acquitatem animi afferent ad cognoscendum, neque rationibus rectis, & exemplis, autoritatibusque sanctissimorum hominum tam pertinaces animos suos opponerent. Qui si aut iram aliquam suam exarturæ, aut studio certandi obniti concupierunt, tot postea concitatis in populo Dei seditionibus, tot cladibus filatis, tot detrimentis inuectis, pateat eos tandem aliquando expletos esse, remittant aliquid pertinaciæ, ad Deum interdum respiciant, illamque eius admirabilem cogitent charitatē, qua adductus ipse cum filium suum in mortem propter salutem hostium, & inimicorum suorum tradiderit, non deest nos profectò illius sanctam fidem nomenque professos, fratres, & proximos nostros in hostium numero ducere. Sed de his uideat, illisque consulat, & prouideat misericors Deus. Nobis quidem quod in illis pro Christiana charitate grauer dolendum est, in his Gallie populis, & nationibus, in quibus me quoque Deus, tale nihil merentē, in numero tamen episcoporum uoluit esse, uehementer etiam atque etiam est lætandum, quod ipsorum quidem hominum probitate etiam & religione, sed Christianissimi regis nostri Francisci imprimis uirtute, & uigilantia ne parua quidem contagio illius tanti erroris in his regionibus potuit adhærescere. Cui quidem regi nil causæ est profectò, quin debuit laudis testimonium præbeamus. Etsi enim ab illo longissime disuncti, ad auxilium curas, atque negotia ne aspiramus quidem, illius tamen ad nos quoque beneficia perueniunt: quæ hoc mihi maiora & chariora sunt, quod non peculiariter mihi ipsi, sed omnibus Gallie populis mecum sunt communia. Pacem enim ab eo & ocium, & legum obseruantiam, & acquitatem iuris obtinemus, quodque cæterorum omnium summum est, integram, atque inuolatam in CHRISTI fide religionem. Ad reliquas enim ipse animi uirtutes, quæ in illo plurimæ sunt, & præstantissimæ, hæc quoque cæterarum longe principem uirtutum tanquam fastigium appositam esse uoluit, ut perpetuam sibi propagationem susciperet pro CHRISTI honore, & nomine, aduersus homines eos, qui omnia sancta & recta peruertere nituntur. Ac bellicos quidem illius labores, grauesque pugnas, in quibus uaria interdum fortuna, semper autem inuicta animi illius uirtus extitit, laudabunt alij, qui ista magis extollunt, & admiranantur. Nos ne in his quidem commemorandis inhiilemus, quæ præclara in eo, & uere re-

B gta

gia inesse cernimus, ut bonitatem illius, ut iustitiam, ut liberalitatem, ut magnitudinem animi pluribus uerbis prosequamur. Illa mihi & prædicanda de eo, & in cælum ferenda essent, quæ ad Dei omnipotentis in illo cultum, & ad honorem religionis pertinent, si par nostra maximi Regis laudibus esse possit oratio. Attamen ne aut summi Dei beneficium non agnouisse, qui talem nobis præposuit regem, aut regis ipsius merita, & laudes silentio obtexisse, & propterea in utrunq; ingrati esse uideamur, utq; animus regis sua sponte in Deum, & in religionem propensus, nostra etiam prædicatione ad pietatis studium magis accendatur: Dicimus illius studio, & pietate, & sapientia esse factum, ut in tanto, & tam diffuso regno, tot populis, tot prouincijs, tanta hominum celebritate frequentibus, nusquam aut hereticæ impietatis labes existeret, aut subito exorta, & conspecta uindicaretur. Fuit hoc toti Galliæ salutare, Deo imprimis gratum, Regi ipsi gloriosum. Quid est in maxima nuper fame, cum sterilitate, & inopia frugum cuncta laboraret Gallia, nec inuenirent homines, pauperesq; præsertim, quibus uitæ suæ subsidijs opitularentur, non ne patefecit penitus Rex omnis fontes bonitatis & liberalitatis suæ: pietatēq; erga Deum, & in pauperes misericordia adductus permulta hominum milia compluris mensis altius cura, & prouidentia non absistens, quoad nouis frugibus uberior annus, copiam pauperum frumentis cepit suppeditare. Nam quod ipse & artium optimarum eximius amator est, filiosq; ad eadē studia præclarissima erudit tali patre dignissimos, & tanto regno; quodq; doctores earum ipsarum artium, & sacrarum præcipue literarum conquirunt, magnisq; propofitis premijs erudienda iuuentuti in amplissimis regni sui urbibus præcitat, quibus nam ista quæso laudibus, qua uerborum uel, aut orationis copia dignè possunt extolli: Nempe hæc magna sunt, hæc immortalia, hæc diuina, quæ omnem laudem uincunt, quæ regem ipsum faciunt eminentius etiā in uirtute, quam in fortuna esse magnum: ut cuncti iure, ac meritò gloriemur, quod in potestate, & in imperio maximo, maiorem tamen regem ipso regno habeamus. Verum ut conuertat ad Germaniæ principes, si qui sunt (sunt autem nonnulli, qui huic perniciosæ, & pestilentissimæ sectæ aut aperte faueant, aut occultius animos subministrēt, tantamq; Germanico nomini ac nationi fortissimè & nobilissimè, quod in ipsis est, inurant maculā) cur hi quæso talibus exemplis, cur ueterum doctorum sanctissimorum hominum uita atq; doctrinæ: cur Imperatoris sui CAROLI optime de Deo, & de fide catholica sentientis autoritate, perpetuo quoq; ritu consentientis ecclesiæ non mouentur: ut reflectant animos ad considerationem sui, pristinaq; suæ, & maiorum suorum religionis, quæ una recta, puraq; est, uelint esse memores. An hoc sibi & laudi, & salutis magis fore existimant, si pro Christianis Lutherani appellentur? Quæquam his nos quidem, cuiuscemodi illi sunt, & quoquo modo de re Christiana meriti, placatum tamen Deum, & propitium precamur, atq; ut ipse eis reuocatis ad intuentum lumen ueritatis suæ, sanguinem, & mortem filij sui, quæ pro cunctis suscepta est, ualere ipsis etiā uelint ad expiationem peccatorum. De qua CHRISTI morte, totoq; illo redemptionis humanæ, & diuini consilij ad salutem nostram mysterio, etsi fides iandū, & certaq; persuasio in Christiano nomine suscepta est, tamen quoniam eius fructum isti nunc labefactare cõtendunt, & sanctissimis, antiquissimisq; doctoribus, qui de hac re lucidius, copiosiusq; scripsere, nimis certe insolenter & superbe repudiatis, ad illos se recipiunt, qui propter altitudinem sententiarum, arcanaq; Dei consiliorum prescius, & difficultus sunt locuti, quod ipsi in illis latebrarum perfugia sibi quaerere, illorumq; uerba ad suos sensus contorquere possint, uisum nobis fuit faciendū, ut beati Pauli apostoli epistolam ad Romanos, cuius isti in abstrusis abditisq; sensibus suæ imprimis malitiæ latibula constituant, quantum nobis à Deo fuerit datum, accurate exponeremus, quæ tota omnibus diuinitatis cognitionibus ita referta est, ut uix ad eam intelligendam mentibus humanis aditus esse uideatur. Ita ad ostendendum crucis mysterium efficacis, ut quicunq; eam recte perceperit, amplius, ut nobis uideatur, de fide catholica non possit dubitare. Verum hæc nostra expositio nõ noua commentatio, sed ueteris sermonis commemoratio recens fuerit, quem habuimus inter nos, cū Romæ etiam tum essem, ego & Iulius Sadoletus frater, qui Græcæ, Latineq; doctissimos, atq; in omni

in omni artium optimarum, præsertimq; philosophiæ cognitione nõ aequalibus suis solum, sed etiam maioribus natu longe præstans, multa quoq; de sacris literis cõferre sæpenumero mecum, & uel percontari de me, uel etiam differere ipse subtilius solebat. Dabimus hoc charissimè, atq; optimi fratris nomini, ac memoriæ, ut Christianæ pietatis mysteria, quibus ille maxime semper deditus fuit, & summi doctoris cunctarum gentium scripta, atq; doctrinas, quarum altissima est explicatio, cum eo communemur. Nec, si dialogorum morem fuerimus imitati, idcirco minus omnes sententias, uerbaq; persequemur. Quin aptius hoc quoq; & commodius uideri poterit, si alternis, diuilsq; personis suo quidq; loco & interrogabitur opportune, ubi erit aliquid dubitandum, & respondendum. Sed ut ad rem, & ad propositum ueniamus: Cum olim Romæ festis Pentecostes in hortis meis essem, quos in Quirinali colle, ad altam semitam, satis amœnos, uberesq; habebam, cumq; iam diei, & temporis calor increbresceret, consedi forte sub umbra quadam, uolumen Pauli epistolarū Græcum in manibus habens, erantq; in eo legendo sanèq; attentus, cum inopinatò accessit ad me Iulius frater, & continuò salute data acceptaq; NON TV, inquit, mi frater unquam ne ociofis quidem, festisq; diebus in ocio esse potes: etsi hoc tibi puto optatum & suauè esse ocium, siquid legas, aut scribas, quādo te ferè omne tempus principis & curiæ negotijs tribuere necesse est, in quo uideo sæpe quam sis maximis occupationibus distractus. Sed nunc quidem quem hunc authorē in manibus habeas, nisi molestum est, scire sanè aucto. Facile id quidem, inquam est, Pauli enim legebā epistolam, & nosli tu quidem iam pridem animum meum, quāto pereq; cupiam me ex ijs ipsis, quas narras, occupationibus exoluere, in ociumq; referre, ut in literis alsiduus sim, & Deo aliquādo, cui maxime debeo, soli seruiam. Sed hanc meam cupiditatem sic huius doctoris sanctissimi scripta incendunt, ut nulla alia re iam acquiescere animus meus possit. Cauē enim mi frater putes hac lectione quicquā fieri posse diuinius. Assentior, inquit, neq; id mirum duco, quippe nõ humana ista huius maximi Apostoli, sed diuinitus inspirata, atq; infusa est sapientia, quam ego quoq; cepi degustare, uerosq; in ea intelligere beatæ uitæ repositos esse fructus, etsi meum studium aliquantū scriptorū difficultas & interpretum nonnunquā turba retardat. Atqui mi frater, quod hæc degustes, inquam, uel quod in omni genere potius literarum summo studio uerere, planè mihi exploratum est: uideo enim maciem, damnūq; tui corporis. Itaq; in metum interdum adducor, ne minus accurate ualetudini tuæ consulas, quàm satis opus sit, & quàm ego uelim: quod sanè facere debes mi optime frater, & saluum te nobis diutius conseruare, quando nostra omnis, rotiusq; familiæ nostræ spes, in te uno præcipue, & in tua expectatissima uirtute, ac dignitate posita est. Tum ille, Mortis nostræ, & uitæ, inquit, unus est dominus & moderator præpotēs Deus, cuius ego uoluntati totum me addixi. Neq; uero uideo quid tantum interfit inter uiuere, & mori, dum utrunq; recte fiat. Inter ea quidem dum in his locis dego, uitā illam conabor imitari, quæ in cælo uere plena, & uere perfecta est, ut exercitatione mētis potius, quàm sensibus oblectandis uiuam, quando & immortalitatem illam spero consequi, quam Deus fidelibus suis proposuit, nec id tamen meritorum meorū fiducia, sed Dei ipsius clementia & bonitate adductus. Hic ego animo non parum cõmotus: Macie uirtute, inquam, mi frater, pietatem enim istam tuam exosculor, teq; ita sentire uehemēter gaudeo: sed tamen fieri utrunq; meo iudicio commode potest, ut & Dei totus sis, & ut te nostri quoq; interdū, qui te tantū amamus, subeat cogitatio. Et ille: iam uero mittamus ista, inquit, & potius istud, modò quod legebas, communica mecum: siquidem hoc fraternum imprimis, & tuum est, uelle quæcunq; habeas, ea tibi mecum cõmunia esse. Epistolam legebā ad Romanos illam ipsam, inquam, quæ tota maxime scætet cœlestibus, abstrusisq; mysterijs. Peropportune uero hoc, ille inquit, collecta enim iam habebam eadē illa aliquot loca, de quibus sententiam tuam percontarer: at quando ocium nobis nūc quidem est, festiq; dies, & nihil aliud potius, quod agamus, gratissimum feceris mihi, inquit, si epistolam mecum unā percucurreris, & totā illam fueris interpretatus. Cupio enim maiorē in modum mihi de illa quid Apostolus sentiat, penitus liquere. Etsi enim plurimorum doctissimorum, eorundemq; sanctissimorum

rum hominum scriptis, ac monumentis excussa ea saepe, & pertractata est, quaedam tamen remanet etiam nunc in mentibus nostris haesitatio, ut nescio quid magnum ac diuinum in illa uideatur delitescere, quod nondum satis comprehenderimus. Faciam quidem mi frater, inquam, id quod tu uis, neque quicquam optimo studio tuo abnuet uoluntas mea; sed tamen hoc ipso in negotio non me confido plus profectum ad dubitationes tuas ex animo tollendas, quam fecerint illi, quorum tu lectione nondum plane es pacatus; nisi siquid forte scriptis, & commentationibus illorum adiuutus, ac tanquam manibus in sublime elatus, procul magis conspexero; de quo non mihi, sed illis habenda erit gratia, quorum laboribus, & uigilijs est effectum, ut aliarum iam huius epistolae partium, nobis cognitio, & explanatio sit facilior. Non enim illi neque in doctrina, neque in pietate, neque in spiritus sancti munere, ac uirtute potiores alio quopiam tulerunt partes; sed ita uoluit Deus sua arcana consilia ad cognitionem hominum dispensari, ut aliquid semper nouum scrutantibus appareret, nullaque unquam posset aetas, nulla decerpentium nec haurientium multitudo diuitias consumere infinitae sapientiae suae. Sed si me epistolam totam interpretari uis, id ne etiam censas, ut proferatur codex, & Apostoli uerba omnia recitentur: quod mihi uideatur quidem fore necessarium. Prorsus, inquit, & cum hoc uolo, tum illud imprimis abs te postulo, ut latine omnia atque ut inter ingenue eruditos maxime decet. Nam hos qui genere dicendi inaccurato, & incondito res theologicas scribere agrediuntur, ego sane non probo. Nullum enim inest in ijs scriptis uerae pietatis specimen, non ad inflammandos in amorem Dei animos ulla apposita oratio. Sed tu qui Latinae linguae cognitionem hoc tibi chariorem saepe esse dixisti, quod ea cum sacris literis coniuncta, Christianae pietatis uis ad permouendos animos & fortior fieret, & ornatio; age queso hoc mihi da, ut quoad quidem potest, cum pietate Christiana iuncta sit latinitas. Rem honestam postulas mi frater, inquam, neque enim decet ea, quae praecleara, & admirabilia sunt, oratione sordida coinquinare, quod in prima illa Ecclesia apostolis & Paulo nostro imprimis, necesse minime fuit. Tunc enim signis & miraculis longe efficacius, quam ulla possit oratione, uirtus Crucis comprobabatur. Nunc uero frigescente seculo, & ardoribus illis humanorum cordium penam iam restinctis, cum miracula quoque iam pridem propter diminutionem fidei magna ex parte fieri desita sint, aliquid uirium, & caloris afferat oportet ad concitandos animos oratio. Quod nos tamen in hoc quoque munere parum apti, tamen ut poterimus experiemur, conabimurque in eo morem tibi gerere mi humanissime frater, nisi sicubi subiecta materies aliquam exiget a nobis magis suam, & propriam, quam latinitati congruentem loquendi rationem. Multa enim erunt uocabula a nobis ad communem nunc usum loquentium deslectenda, quod te in optimam partem accepturum puto.

Quidni accipiam, inquit, cum si possit quidem utrunque praestari, hoc est, quod potissimum experiam; si minus, uincat religionis causa potius, quam Latinitatis. Hic ego, Librarium cum latino codice accersamus, inquam, qui recitet nobis uerba Pauli, quibus ab illo prolatis, tum nos ad illa exponenda, & declaranda id quod uidebitur, nisi tibi aliud uideatur melius. Tum ille, imò optime, inquit, uocatoque librario & allato libro, nos quidem ambo confedimus; ille stans in hunc modum exorsus est.

Paulus seruus IESV Christi uocatus apostolus.

TVM EGO: Multa hic quidem, inquam, praeposenda essent, mi frater de nomine gemino Pauli: is enim & Saulus; de genere, de tribu, de harum epistolarum ordine, de modo & uarietate adscribenda in illis salutis; & cur haec ad Romanos caeteris antelata est, quae tamen scripta non fuerit prior. Vita quoque Apostoli, & mores, & assidue peregrinatio: res quoque gestae, & praedicationis ipsius magnitudo, atque utilitas. Sed nos neque historiam in praesentia scribere aggredimur, & haec tamen a plerisque interpretum egregie tractata, atque elaborata sunt, unde ea sumi possunt. Nos statum temporum duntaxat, & habitus animorum, qui quidem in his erant, ad quos scripta est haec epistola, breuiter exponemus, ut ex ijs argumenti, sententiaeque scribentis cognitio sit facilior. Nam cum euangelij nomen in toto orbe terrarum iam increbrasset

re coe

re coepisset, & diuina in eo maxime appareret uis, quod non humanis progressibus, sed enim tardiores, & impeditiores esse solent; sed inaudito, & admirabili curtu, tanquam fulguris de caelo splendor, uox euangelica ueritatem, & salutem, & uitam aeternam annuncians, per omnes iam prouincias, & regna cucurrisset. Romae etiam, in qua ciuitate domicilium erat imperij orbis terrarum, celeberrimum factum nomen CHRISTI, multique & ex ludaeis, & ex ciuibus, incolisque caeteris in ea urbe uerbum Dei acceperant, & Christianam fidem profitebantur. Cum Sathanas is cui ista res, & noua mundi ad Deum uerum conuersio moerorem, & luctum imprimis afferebat: Siquidem ipse regnum, quod tot seculis sine molestia aut controuersia aliqua possederat, adueniente Deo relinquere, & sese in angustum contrudere cogebatur, omnibus artibus obuiam ire constituit, duabusque astute comparatis fraudibus, altera, turbare eos, qui iam ad fidem uenerant; altera, caeteros ne uenirent, instituit deterrere. Ac primum Simonem quendam ex Samariae natione, hominem magicis artibus deditum, & maleficis infamem, coniunxit cum apostolis CHRISTI in ipso penè primordio exorientis ecclesiae, falsaque usurpatione fidei, & baptismatis in Christianum nomen illum insinauit. Qua adiunctione quidem & societate scelestissimi uiri, cum item ipse, sicut caeteri, qui fide optima erant, Christiana appellatione uteretur, sacrificijs autem occultis, atque infamibus, cuiusmodi magica illa sunt sacra, nomen CHRISTI uulgo in uituperationem adduceret, tanta sanctissimum Christianae religionis nomen in illa patratione miraculorum, magicarum praestigiarum calumnia colescuta est, ut anceps diu postea, asiduumque certamen cum falsitate habuerit ueritas: & hi qui extranea essent, proculque tantum aspicerent, nec interius cognoscere curarent quid in re esset, & in ueritate, illo rumore infamiae adducti Christianum imprimis nomen auerferantur. Sed hunc obicem ad auertendos hominum animos ab obtutu & cognitione ueri luminis, diabolica fraude oppositum, atque munitum ipse perfregit, & summouit longe Deus, ueritatemque per martyrum mortes, palmasque patefacta, lata ad salutem fidemque uenientibus complanata est uia, in quam omnes postea prope gentes nationesque inundauerunt. Alterum fuit Sathanae commentum, quo iam qui fidem CHRISTI recte acceperant, ea quae fidei sunt, minus attendentes, operantesque, proposito, & spe sua caelestis consequendi praemij frustrarentur. Nam cum & Dei amor, & proximi, & uoluntatum communio inter fratres, ac charitas praecipue postulerent, ipse pro his omnibus discordias, & dissensiones animorum, iurgiarumque litium, & contentionum conatus est introducere: idque in principe terrarum praecipue urbe, spe non dubia fretus, si ibi turbare res arbitrio suo potuisset, & consensionem fidelium diuellere, coetusque dissipare, reliquas orbis terrae ciuitates, atque prouincias exemplum urbis dominae securus. Huic nunc periculo succurrere uult Paulus, legatus quidem a Deo, & domino IESU Christo, ad ueritatem Euangelij gentibus annuntiandam. Sed & ipse ita studiosus, & audis omnium salutis, ut non illum terrae, non maria, non labores, non aruminae, non minae, non terrores, non uerbera, non tempestatum casus, & naufragiorum, non mortis timor, non corporis dolor unquam uel minimum retardare potuerint, quin ad eos qui ignorabant docendos, ad eos qui periclitabantur seruandos accederet, accurreret, aduolaret; non uitae suae uspiam, non salutis parcens, dummodo caeterorum tegeter, tuereturque salutem. Porro autem hic est uas electum a domino, in quo tanta abundauit diuinae benignitatis gratia, primum ut penè inuitus, & reluctans ad fidem CHRISTI compulsus sit; deinde tot caelestibus bonis refertus, ac cumulatus, ut quae duo inter se diuersa sunt, & neque ea simul haberi, neque in alterutro separatum ab homine excelli posse uideatur, ipse egregie utraque fuerit complexus, summam uidelicet rerum diuinarum scientiam, & summam in rebus gerendis alacritatem animi, & in toto actionum genere diligentiam, industriam, ac nauitatem. Etenim si scripta eius, & doctrinam accuratius intueare, non illa in terris inuenta, sed ex caelo de prompta penitus intelligatur, in quo semper mente, & cogitatione habitauit Paulus. Sin autem sollicitudines, & arumnas, & peragrata ab eo orbis terrarum spatia, & morandi, obsecrandi, pacificandique labores, uitam denique omnem plenam agitationum, & periculorum consideranda tibi proponas, admirere profecto, quo pacto tanta coe-

B 3 lestis

lestis sapientiae in eo, cui orij nihil unquam fuit, excreuerit magnitudo. Sed nimirum aliud est, quod hominis labor, aliud quod Dei uirtus & potentia facit. Ille amore Dei ardens, & charitate erga proximum inflammatus, & sine labore, ac tempore altissima Dei consilia illo aperiente cognoscebat, & in iuuando seruandoq; proximo laborem sibi omnem iucundum esse ducebat; qua eadem charitate incitatus, cum audisset Romam inter fratres diffusiones esse, & ipse ad eos tota mente properaret, praemisit hanc epistolam, ut quoad ipse ueniret, haberent illi interea monumentum hoc, & uelut testimonium literis consignatum suae & de Deo, fideq; CHRISTI sententiae, & erga eos uoluntatis. Dissentiebant porro illi ob has causas. Cum unam in fidem CHRISTI ciues Ro. complures conuenissent, & ex Iudaeis permulti, quippe per quos CHRISTI cognitio Romam ex Iudaea fuisset deportata, eueniebat ut inter probos, integrosq; multos aliqui fallaces, & uersuti existerent, qui in noua religione non tam gloriam Deo, quam sibi honorem, & quaestum aucuparentur. Atq; ij ex Iudaeis, qui antea praesertim in lege habiti peritiores, auctoritate legis & ciborum obseruantias, aliarumq; ceremoniarum plurimum ualere cupiebant, quo ipsorum etiam grauior haberetur auctoritas. Hi ut genus utrunq; in potestate haberent, cum se apostolos etiam CHRISTI, & ab eo missos ad praedicandum Dei regnum gentibus affirmarent, primum suis Iudaeis persuadebant ne a lege deficerent, & ea cuncta obseruarent, quae in lege erant praescripta, quasi sine illis salus esse non posset, idq; etiam eos admonebant, ut gentium pollutos ritus abominarentur, ne ue familiari usu cum illis sese iungerent, tantummodo in nomine IESU baptizarentur, & hanc lauacri sanctissimi munditiam ad caeteras legis purgationes adijcerent, quo fierent ipsi puriores. Deinde ad gentes conuersi, inutile illis CHRISTI nomen sine legis obseruantia, & circuncisionis sacramento esse dicebant; hortabanturq; ut ad Iudaeos se conferrent, & illorum ritibus ceremonijsq; imbuti, sic demum ad CHRISTVM peruenire contenderent. His uocibus erat factum, ut haesitatio primum inter fratres, deinde obretractationes occultae, post aperta dissensio existeret, quae eruptura uidebatur apertam ad seditionem, & ad defectionem a fide ueri Dei, nisi diuina curante prouidentia Pauli uirtus, & diligentia in tempore subuenisset. Nam cum gentes infuetas seruituti fidem quidem CHRISTI libenter acciperent, detrectarent autem iugum legis, & propterea Iudaei illas aspernarentur, nec putarent dignas, quae Deo essent cordi, quod pollutas esse dicerent, & in peccatis totas inuolutas, ipsi autem ex lege piatos sese, & mundos esse ducerent, cogebantur e contrario, qui e gentibus erant, praecipue Romani his contumelijs permoti obijcere Iudaeis ignobilitatem nationis, & quod Romanorum serui iure belli effecti inique, atq; iniurie dominos suos auersarentur, cum etiam quatenus ageretur de CHRISTO, illi indigni essent, qui ab eo diligerent, quem cruci affigendum curassent: ipsi uero dignissimi qui eum simulatq; cognouissent, statim amare, uenerariq;, & filium Dei confiteri coepissent. Hic erat factus tunc iam Romae coalescentis Ecclesiae, haec inter illos querimoniae, animorumq; dissidia, ambitione & malitia nonnullorum instigante Sathana coecitata. Quibus Paulus in praesentia mederi intendit, & prout unaquaq; postulat res, errantibus, atq; infirmis mentibus opitulari. Nam & Iudaeos a causa quidem Dei profectos, sed superstitione aberrantes castigat, & corripit, reuocatq; in rectam uiam, ostendens legem praestantiore adueniente gratia inanem factam esse, solamq; fidem CHRISTI ad salutem uiam habere. Reliquos uero ad fidem quidem simpliciter accedentes, sed in Romanae urbis magnitudine, & gloria, ex qua oriundi erant, nobilitatem constituentes, & propterea aspernantes nationem Iudaeorum, admonet, & docet non eam esse ueram nobilitatem, quae armis, & opibus, & mundanis imperijs, sed quae ex honore, & iudicio omnipotentis Dei acquiritur, qui cum honos generi Iudaeorum ab ipso Deo tributus sit, ideo non eos contemni debere, sed in pretio haberi. Ita in utrisq; & quod per superbiam in ipsis intumuerat, coercens, & deprimens; & quod per alternas contumelias subledebat in aequum excitans, corpus unum efficere conatur Ecclesiae, sibi ipsum aequatum, & concors, & in omnibus rebus ad mutuam charitatem consentiens; quod spiritu CHRISTI totum possit uiuificari, tanta ui & copia spiritus sancti, tanta

tanta cognitione consiliorum summi Dei rationes suas confirmans, ut non uerear repetere id quod ante dixi, Quicumque ad sensum & doctrinam maximi Apostoli diligentius intueamur, & perspicendam accesserit, neq; is animi ad contradicendum paratum, sed aequum, & permittentem se ueritati attulerit, nunquam de fide CHRISTI, nec de crucis mysterio aliquid dubitaturum. Hic Iulius: Magna sunt, inquit, frater quae polliceris, & mihi quidem uehementer expectata. Etsi enim ad animi mei confirmationem, quod quidem ad fidem CHRISTI pertinet, nullius auctoritate, nec rationibus indigeo, magno tamen comodo, & adiumento futurum arbitror fidelibus omnibus aduersus eos, qui religionem Christianam oppugnare conantur, praesertimq; Iudaeos, si ea, quae polliceris, potueris praestare. Res ipsa indicabit, inquam, tantum animus aequus sit, & ueritati consulto non repugnans. Sed antequam ad exponenda Apostoli uerba mi frater ueniamus, id quod imprimis in hac causa est necessarium, supplices omnipotentem Deum obsecremus, ut nobis de spiritu sapientiae suae suppedite dignetur, sine quo nil praclarum, & arduum ne cogitare quidem idonei sumus; illuminetq; mentes nostras, & donet eloquia casta, ut ea effari, & pronuntiare ualeamus, quae ipsi quidem accepta, & grata, caeteris salutaria esse possint. Quaecumq; enim ab Deo, & ab eius sancto spiritu non proficitur oratio, ea nec uim ad imprimendam in cordibus cognitionem eius ipsius Dei habere potest, nec ad bonos mores formandos auctoritatem. IVS & aequum postulas, inquit, sicq; faciamus.

PAVLVS seruus IESU Christi uocatus Apostolus, separatus in Euangelium Dei.

QUOD nomen suum Apostolus in epistolis praeponat, est id more usitatum; quod non eodem modo in omnibus, sed uarie id efficiat; huius quoq; dissimilitudinis ratio in personis eorum, ad quos scribit, & in temporibus est sita. In una tantum ad Hebraeos epistola id praetermissum est, quod ratione factum & consilio. Quoniam enim Paulo uelut legem impugnantem Iudaei erant offensiores, noluit eos a saluberrima illius epistola lectione, primo statim aspectu ex sui nominis inuidia dimouere.

SERVVS autem IESU Christi, ut status sui humilitatem, & se alij laborare non sibi, quaeq; ipse obtineat, ab alio se habere, hoc est a Deo, non a se ipso oliendar; & hoc, ut tacite coarguat falsos apostolos, qui non Deo, sed sibi seruiabant, euangeliumq; CHRISTI quatuor habebant, uel ad ambitionem suam referebant. Et illi quidem tales ex Iudaeorum erant numero, legem, euangeliumq; miscntes, quatenus eis foret commodum; contra quos item intentum est, quod sequitur: VOCATVS APOSTOLVS, ab eodem Deo uocatus apostolus uidelicet; nam illi semetipsos apostolos uocauerant; non decet autem sanctos, & probos ingerere se, sed uocari eos a Deo oportet, tanquam Aaron. Itaque hoc more loquendi saepe utitur Paulus: Vocatis, inquit, IESU Christi, & uocatis sanctis. quasi nihil in nobis uerae uirtutis inesse possit, nisi omne a Deo fuerit datum, & tributum. Atque illi quidem falsi apostoli, ut diximus, non Deo, sed cupiditatibus suis seruiabant. Paulus autem omni genere seruitutis Deo erat obstrictus, nam & eo modo seruiabat, quo opus opifici, & omnia condita conditori suo, quo sensu in scriptura dicitur: Omnia seruiunt tibi. Et uelut a Domino pretio sanguinis emptus, & seruo peccati, seruus effectus iustitiae, quemadmodum ait ille, Ut liberati a peccato, iustitiae seruiamus. Illa quoque ratione seruus, quod ministerium suum in Euangelio praebat Domino; neque ipse, sed potius in eo CHRISTVS, sua inter gentes beneficia diffundebat. Cuius simile de Moyse Deus; Moyses famulus meus mortuus est. Dominus enim per Moysen populum suum docebat, & gubernabat. Item sicut qui in bello capti sunt, uictoris serui efficiuntur, sic Paulus hostis primo IESU Christi, postea diuina illius uirtute captus & superatus, eius ipsius praeda, & mancipium factus est. Et de seipso loquens: Ego Paulus uinctus IESU Christi. SEGREGATVS in Euangelium Dei, hoc est ab alijs curis omnibus, negotijsq; semotus, & huic uni operae praedicandi Euangelij totus addictus, ut ipsemet infra; Cui seruius in spiritu meo, in Euangelio filij eius. Multis quo

tis quoque alijs in locis necessitatem sibi ait prædicandi Euangelij, & ueh sibi, si non prædicet: & suum unum esse hoc munus, suum negotium testatur, à Deo sibi commissum, in quod solum incumbat. Nam & ad Corinthios scribens, non se ad baptizandum, sed ad Euangelizandum missum esse confirmat. In actibus quoque Apostolorum eodem modo loquendi Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam, & Paulum, inquit, in opus ad quod uocaui eos, quod est, liberos & uacuos ab alijs negotijs reddite. Quamquam fuit etiam Paulus seorsum à cæteris Apostolis uocatus, & in hoc munus missus. Nam cæteri Apostoli item ad apostolatam uocati erant, & prædicandi Euangelij etiam inter gentes munus commissum à CHRISTO sibi habebant, sed uno tempore, & coniunctim uniuersi, quemadmodum in Matthæo præcipue licet cognoscere. Paulus autem & separatim, & alio tempore ad illud idem officium legatus à domino Deo est. Vocatus ergo Apostolus, separatus in Euangelium Dei: Apostolus in Euangelium, quod est missus; separatus, quod aliquanto post quam cæteri, apostolatam, & prædicationem suscepit Euangelij, quam maxime ipse quidem inter gentes exercuit, & in hoc unum opus fuit destinatus. Veruntamen ut auctoritatem, & fidem suis dictis astruat, apud eos, qui hanc epistolam erant accepturi, & dociliores eos faciat, instituatque facilius, de se quidem modice, de eo autem, qui eum misit, & de Euangelio, ad quod prædicandum erat missus, loquitur magnificentius: Nunc prædictiones, & promissiones summi Dei, illiusque benignitatem, potentiam, iustitiam, in tota epistola, nunc uirtutem, utilitatemque Euangelij annuntians. Et sane cum Euangelium latine bonus nuntius sit, latitiam, spem, euentumque rerum meliorum nuntians, nihil unquam lætius, neque optatius humano generi potuit accidere, quam intelligere se in gratiam uenisse cum Deo, benignitatemque illius, & in omni genere beneficentiam, quæ prius seculis omnibus sibi fuisset abscondita, tunc primum expositam, & patefactam esse: bonaque omnia, quæ ex illo tanto autore manare in nos congruum fuit, effuse, & largiter nobis ab eo data, atque donata, cognitionem ueri Dei uidelicet, amorisque erga illum, nostrum, & illius mutuam erga nos: qui quidem & prior ab Deo declaratus nostrum postea in Deum prouocauit amorem. Sic enim Ioannes: Caritas Dei erga nos extat. Non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexit nos. Virtutum quoque omnium earum, quæ huic diuino amori perpetuæ sunt comites, præstabilem quandam insolitamque magnitudinem idem nobis Euangelium attulit; nec non & pacem animis, cum ipsis secum, tum cum eodem Deo, adoptionis & filiorum Dei nomen, regnum cæli, uitam æternam, hanc tantam uberitatem, & penè profluentiam omnium maximorum, uerissimorumque bonorum, quam Euangelium uocamus, promissit quidem nobis, & prænuntiavit iam diu pater noster Deus, sed ad nos pertulit Dei filius. Segregatus itaque in Euangelium Dei,

Separatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo.

Quod Euangelium, inquit, Deus promiserat per prophetas suos multis quidem in scripturæ locis, & multipliciter de filio suo, ut cum ad Abraam dixit: In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Et cum per os Iacob: Donec ueniat, qui mittendus est. Et Dauid: Mitte Domine legislatorem, ut sciant gentes, quoniam homines sunt. Idem quoque Dauid: O Domine bene prosperare, benedictus qui uenit in nomine Domini. Et: Speciosus forma præ filijs hominum. Et: Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te. Et Esaias: Egredietur uirga de radice. Et paulo post: In die illa radix Iesse, quæ stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum. Et propheta alter: Hic est, inquit, Deus noster. Et paulo infra: Posthac in terris uisus, & cum hominibus uersatus est. Quamquam non multa magis in scriptura testimonia, quam tota scriptura de filio Dei est testis. Qui quidem Dei filius & annuntiator, datorque est Euangelij diu ante promissi, & ipsemet Euangelium, Euangelium enim Dei, inquit, quod promiserat de filio suo. Etenim uita nobis & ueritas, & summum ipse IESVS Christus est bonum. Ac nunc quidem

quidem iustus hoc Euangelium, quam antea in lege ueteri, nominatur. Primum, quia olim in una tantum natione inclusum, & in ea paucis patefactum: nunc passim omnibus hominibus prædicatum, & annuntiatum est. Deinde quia tunc in longum tempus differrebat eius expectatio, quæ modo omnibus hominibus est representata. De his uero, qui postea prædicauerunt Euangelium, qui illud per orbem terrarum, circum gentes, & populos annuntiauerunt, non siluit etiam scriptura. Dauid: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. Et Esaias: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem? Quoniam autem filius Dei idem est, & filius hominis, ne forte in animis legentium nascatur hæsitatio, occurrit Paulus de filio suo inquit:

Genito ex semine Dauid secundum carnem: diffinito filio Dei, in potentia secundum spiritum sanctitatis ex resurrectione à mortuis IESVS Christo Domino nostro.

LICET enim Christus filius sit Dauid secundum carnem, tamen minimum in eo, atque infimum caro est: unius autem cuiusque rei ratio atque essentia non ex ignobiliore, sed ex optima in eo parte iudicanda est. Ut enim hominem non ex sensu, neque ex uita, sed ex ratione, quæ in eo pars potissima est, æstimamus, sic CHRISTVM ex his magis cognoscimus, quæ in eo longe præstantiora sunt. Habuit is carnem & rationem tanquam homo, quæ se etiam prima oculis nostris obtulit: sed habuit uim, & uirtutem, quæ supra omnem naturam esset, tanquam Deus. Ex hac igitur parte diuiniore potius censendus est: nam illud Græce *θεός*, si prædestinati conuertas, nihil alienius: Si declarati, accedas iam ad ueriores sensum: Si diffiniti, aut determinati & iudicati, tota uim uerbi exprimas. Nam qui talia potuit, & ualuit CHRISTVS, etsi homo is quoque, & in carne hominis fuit, tamē ex diuinitatis uirtute à nobis iudicandus est Deus. Huic etiam rationi Ioannes euangelista consentit: Vidimus enim, inquit, gloriam eius, gloriam ut unigeniti à patre. Quem enim prius hominem existimaueramus, hunc postea ex uirtute, & mirabilibus factis iudicauimus esse deum. Virtute autem non humana, non corporea, non ex imperio, & potestate inter homines: sed uirtute ea, & potentia quæ est secundum spiritum sanctum. Est enim in scripturis iste loquendi modus, ut cum quid quale sit, uolunt indicare, abstractæ in eo qualitatis nomen ponant: ut odorem suauitatis, suauē: filium charitatis, charum: ac de Paulo ipso CHRISTVS, uas electionis, id est, electū: Sic in hoc loco spiritum sanctitatis, spiritum sanctum. Validus ergo, & potens CHRISTVS per spiritum sanctum, atque in eo cuncta operans, diuina, mirabilisque potentia, qua & resurgere ipse ualuit à mortuis, & cæteris fuit ad infringendam tyrannidem mortis princeps & auctor. Mortis, inquam, non tam communis huius, & corporeæ, quamquam & ista quoque è nostro mortali corpore CHRISTI dono eicienda est, immortalitasque induenda: Sed illius spiritualis & perpetuæ, qua genus hominum uniuersum, nisi dei in filio benignitas nobis subuenisset, deo ipsi, & cælesti uitæ æternæque prorsus fuisset mortuum: de qua huiuscemodi resurrectione in toto fidei CHRISTI & Euangelij mysterio præcipue semper agitur. Ac Christus quidem ipse quoad uixit inter homines, cum hisque uersatus est, docendo, & sanando, etsi filius est Dei, tamen filius hominis plerumque & à cæteris uocatus est: ut ab illo clamante, IESVS fili Dauid miserere mei, & semet ipse uocabat. Post mortis uero, crucisque mysterium, cum in præstantiorem uitam surrexisset, moxque in cælum ascendisset, & spiritum paulo post sanctum in discipulos effudisset, toto utriusque uitæ actu & in se absoluto, & nobis demonstrato, humanis iam infirmitatibus in eo elisis, diuinisque uirtutibus retentis, Filius Dei deinde frequentiore uocabulo appellatus, & iudicatus est. Atque in hoc loco æqualitas trinitatis mirifice expressa est. Si enim CHRISTVS, qui est uirtus & potentia patris, per spiritum ipse sanctus, & in spiritu sancto potens est, uimque per eum, & potestatem suæ diuinitatis exercet, ubi sunt qui spiritum negant sanctum, eam personam cum cæteris in trinitate possideret:

Per quem accepimus gratiam, & legationem, ut obediat fidei in omnibus gentibus super nomine eius, in quibus estis & uos uocati IESV Christo:

PER QUEM accepimus gratiam potius, quam à quo: ut ostendat à patre per filium se accepisse gratiam, & nusquam amborum commune opus seingat. Gratiam quidem, quoniam totum à Deo est profectum ut & idoneus ipse fieret, & factus idoneus mitteretur ad annunciandam fidem omnibus gentibus, quod illa ab omnibus acciperetur. Etenim sic est perspicue in Esaia scriptum: Parum est, ut seruias mihi ad expurgandum tribus Iacob, & ad conuertendum desolatam Israël: sed dedi te in lucem gentium, ut sis salus ex me usque ad extremam terram. Omnes enim qui ubique sunt, ad ueri Dei cognitionem, & salutem suam uocati sunt. Siquidem in omnem terram exiit fidei, & apostolorum sonus. Non omnes tamen auscultauerunt. Sed hoc sua illorum, non Dei culpa. Qui uero audiuerunt, & paruerunt, in CHRISTI nomine credere fuit necesse. Quo pacto etenim fides Deo habeatur inuitanti ad terram sui cognitionem, uerumque cultum, & uitam propterea aeternam, coelique regnum promittenti, si is, qui hæc ex Deo annunciat, minime cui credatur, idoneus iudicetur? Est autem plena fides, credere in Deo patre, & in CHRISTO Iesu. Quid autem credere eos esse (ut plurimum numero nunc tanquam personas duas enunciamus) qui coelestia ista bona & dare soli possunt, & daturi fidelibus suis sunt, quæ est potestas unius dei, trinitique propria. Nostra igitur in Deum ipsum fides super IESV Christo & nomine sancto eius fundata est, in ipso enim solo & per ipsum solum ad Deum nos adiungimus. IN QUIBUS ESTIS & uos. In quibus, inquit, gentibus, & his, qui obediuerunt fidei, estis & uos uocati IESV Christi. Quod intelligendum est, cum hoc modo loquitur Apostolus, uocati apostoli, uocati sancti, uocati IESV Christi, uocati eos esse (ut plurimum numero nunc tanquam personas duas enunciamus) qui coelestia ista bona & dare soli possunt, & daturi fidelibus suis sunt, quæ est potestas unius dei, trinitique propria. Nostra igitur in Deum ipsum fides super IESV Christo & nomine sancto eius fundata est, in ipso enim solo & per ipsum solum ad Deum nos adiungimus. IN QUIBUS ESTIS & uos. In quibus, inquit, gentibus, & his, qui obediuerunt fidei, estis & uos uocati IESV Christi. Quod intelligendum est, cum hoc modo loquitur Apostolus, uocati apostoli, uocati sancti, uocati IESV Christi, uocati eos esse (ut plurimum numero nunc tanquam personas duas enunciamus) qui coelestia ista bona & dare soli possunt, & daturi fidelibus suis sunt, quæ est potestas unius dei, trinitique propria. Nostra igitur in Deum ipsum fides super IESV Christo & nomine sancto eius fundata est, in ipso enim solo & per ipsum solum ad Deum nos adiungimus.

Omnibus, qui Romæ estis dilectis Dei uocatis sanctis, Gratia uobis, & pax à Deo patre nostro, & domino IESV Christo.

VOCATIS sanctis, inquit, uocatis à IESV Christo in sanctitatem & puritatem, & cognitionem Dei ac filij, quæ est uita æterna. Gratia autem & pax, quoniam patris gratia & benignitate factum est, ut ueniret filius ad reconciliandam pacem hominibus cum Deo. Pater autem noster est Deus, quia & fecit nos primo ad imaginem suam: Filius enim imago est patris, & post arctioribus etiam necessitudinum uinculis in filios sibi adoptauit.

Primum quidem gratias ago Deo meo per IESVM Christum de omnibus uobis, quoniam fides uestra annunciat in toto mundo.

AGIT gratias Deo de aliorum bono, quod est ueræ, agit autem per IESVM Christum, quod est Christianæ charitatis proprium, quæ tamen sola uera est: sola enim uis, & unica ad Deum CHRISTVS est: & qui aliunde ad patrem nituntur ascendere, non per osium, ut domestici, sed per pseudotyrum, ut fures conantur ingredi. Sed & in patre, & filio, & spiritu sancto tribus uidelicet personis, cum unus sit Deus, nihil refert, cui persone agas gratias. Per eam enim, aut in ea agis deo. Per eam, cum per CHRISTVM, aut per spiritum sanctum Deo agis gratias. In ea, cum ipsi met agis patri. Cum ergo gratias agit Paulus CHRISTO Iesu, quod eos, ad quos ipse scribebat, fideles suos effectisset, per eum nihilominus agit Deo.

Testis enim mihi est Deus, cui seruo in spiritu meo, in Euangelio filij eius, quod continenter mentionem uestri facio, semper in orationibus meis precans, si qua iam aliquando dirigar in uoluntate Dei, ut ueniam ad uos.

DEVS

DEVS EST mihi apud uos testis, cui seruo in spiritu meo, id est, in sinceritate, & uero corde. Nam quæ sunt in spiritu, ea uere sunt, & ab interiore homine fiunt, quoniam spiritus ad se, ut qui simplex est, simulatione obduci non potest, nec aliud pro alio prætere. Sed si instituit fallere & mentiri, corpus sibi aduocet necesse est, cuius ministerio utatur ad decipiendum. Corpus enim spiritui tanquam persona est, quæ cum extraneam formam, alienamque obtendit, interiorem, & ueram non facile finit cognosci. Quod personatis accidit, qui fallere idonei sunt, quod uere ipsi sunt in tuis occultentes, quod fictum, fucatumque est, aspectibus obijcientes. Hanc personam Iudæi ita attendebant, ut in ea sola fere insisterent, nec quod intus erat, perspicere laborarent. At neque adoratio, neque uictima, nec oratio ipsa, uocisque prolatio, nec frontis uultusque demissio, flexusque ceruicis ueram seruitutem Dei indicat: possunt enim ista à contraria animi uoluntate ad simulationem fallaciamque conueri. Ipsa autem uoluntas ipsam se non decipit. Est enim sui optime conscia, & cum seruit Deo, in ueritate seruit. Quamobrem & hos adoratores, qui in spiritu adorant, & in ueritate, quæ re sibi Deum satis aperte apud Ioannem mulier Samaritanæ disseruit Christus. Paulus igitur ut ostendat ueritatem seruitutis suæ erga Deum, seruire illi sese ait in spiritu suo, quod est in interiore homine. Et simul ut auctoritatem Iudaicæ legis iam eneruare incipiat, quæ deo seruebat non in spiritu, sed in litera, & in ijs operibus, quæ corporea sunt. Habet autem spiritus eiusmodi cognitionem cum Deo, ut tanquam simile simili statim coniungatur, & pateat. In eo itaque Paulus se inquit seruire Deo. At in quo seruire opere? In euangelio filij eius inquit. Quod supra dixerat euangelium Dei de filio suo, nunc euangelium id filij appellans, uidelicet illud ut demonstrat, non esse opus neque à filio patris, neque à patre filij seiunctum ullum: & simul ut innuat filium ipsum recte Euangelium uocari. Siquidem CHRISTVS idem & monstrator nobis, duxque uia est ad cælum, & ipsa uia; docēs ueritatem, & ipse ueritas: inmittens per osium, & ipse ianua; sic euangelista ipse, & euangelium, in quo quidem euangelio Paulus ad seruendum Deo est constitutus. Quo etiam patet id quod antè dixerat, se ab alijs omnibus curis, & negotijs in hanc unam prædicationem euangelij Dei, in qua Deo seruit, separatim à Deo, segregatumque fuisse.

Desidero enim uidere uos, ut aliquid impertiam gratiæ uobis spiritualis in confirmationem uestri, hoc est, ut mutuam capiam solatium in uobis per alternam fidem, & uestram, & meam.

PRIVS tanquam præbiturus illis ex se, & sua in fidem Christi constantia, ac firmitate solatium, & in eadem fide firmitatem loquens post mitigauit orationem, ne uel censor, & magister loqui uideretur: paremque sese, & unum de illis fecit, ut alterno fidei exemplo inquit, ego ex uobis, uos ex me consolationem, & lætitiā capiam.

Nolo autem uos ignorare fratres, quod sæpe proposui uenire ad uos, & ueritus sum usque adhuc, ut fructum aliquem habeam & in uobis, sicut & in reliquis gentibus & Græcis & barbaris, & sapientibus & insipientibus debitor sum, sic quantum est in me, promptus sum & uobis, qui Romæ estis, euangelium prædicare.

CONSTITVI uenire, inquit, ut fructum aliquem feram in uobis: Traiectio enim est, quam Græci *ὑπερβασις*, cum trans sententiæ, uerba ue ponuntur, & alijs interstitis tunc demum ad ordinem reditur. In quo sanè usu trajectiendi, & interponendi Paulus creber est. Fructum autem aliquem ut feram in uobis, si aut solatio alii cui uestrum fuero, aut aliquos reddidero firmiores: aut etiam si ex numero eorum, qui nondum credunt, aliquos docuero ueritatem Euangelij, & ad ueram fidem conuerter. Hi enim sanctis hominibus suorum laborum, & actionum sunt fructus, si quos in aliena procuranda utilitate percipiunt. VETITVS sum usque adhuc, inquit, non alio opere diuerso à prædicatione Euangelij, sed hoc ipso prædicandi

C 2 officio

officio apud alios per uoluntatem Dei impeditus. Non enim Paulus cum rei familiaris tempus impendisset, aut cum prædia locasset, & quæ erant domi, composuisset, tum se conuertebat ad prædicationem Euangelij. Hominum enim non Deo, sed sibi inferuentium ista sunt. Sed in hoc uno prædicandi munere totus ille & usquequaq; erat infixus, neq; aliud quippiam curabat omnino, nisi ut per suum laborem, & diurnam, nocturnamq; sollicitudinem reliqui in gratia, & beneuolentia cum Deo esse possent. Itaq; sicut in cæteris gentibus, inquit, omnibus doctis, & indoctis (est enim hoc illud, & Græcis, & Barbaris, & sapientibus, & insipientibus, hoc est, & simplicibus & callidis, quoniam mundi huius sapientia, calliditas potius, & uerfuta quædam est) sed sicut omni hominum generi, & conditioni omni in cæteris gentibus debitor sum huius prædicationis, quoniam hoc mihi datum est ab Deo negotium, ut prædicem omnibus, sic & uobis quantum in me est, qui Romæ estis, cupio prædicare.

Non enim pudet me Euangelij CHRISTI: potentia enim Dei est in salutem omni credenti, & Iudæo primum, & Græco.

OMNIBVS gentibus, inquit, prædicandi Euangelij debitor sum, quod minus usque eo non refugio, ut eo etiam glorier, quanquam Christianam secutus modestiam hoc uerbo gloriant non est usus. Nam in infirmitatibus gloriar, & in ignominijs, & in arumnis proprium magis est Christianæ uirtutis, sicut ipse alibi: Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. Et: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. In his autem rebus, quæ quandam nobilitatem, & gloriam apud homines præferunt, exultare & gloriari non est Christi cultorum. Quod si res ipsa, quam agebat Paulus, ac non ipsius humilitas, modestiaq; pendatur, quid magnificentius, aut maiore erat cum gloria prædicandum, quam legatum electum esse ab omnipotente Deo ad ueram felicitatem, & uitam æternam omnibus gentibus annunciandam? Attamen in hoc nõ gloriatus est Paulus. Omnem enim gloriam rerum tantarum, & tam optandarum ad authorem Deum, & Christum referebat. Ipse uero legationis ministerium, prædicationem scilicet euangelij non erubescerebat. At quamobrem non erubescerebat? Quia euangelium, inquit, potentia Dei est in salutem omni credenti. Nam aliàs quidem potentia Dei apparuit in puniendis, & exterminandis non tam singulis sæpe hominibus, quam integris nationibus, ut in Sodomitis, & in Aegyptijs patuit, ac in ipsis quoque Iudæis, multoq; magis in toto hominum genere diluuiouibus aquarum abolendo. In conseruandis uero, & admittendis ad amicitiam sui, sic uniuersè passimq; hominibus nusquam alibi Dei potentia, quam in euangelio perspicua facta est. Hoc enim ipsum illud est Euangelium, quod salutem omnibus dat, quod à morte uindicat, quod immortalitatem donat, si credatur, in quo maxime sita est dei potentia. Omnis enim illuzminatio cæcutientium, directio errantium, iustificatio impiorum, languentium quoque uegetatio, & mortuorum exuscitatio istud ipsum Euangelium est: & ipse Christus, qui idem recte, ut in his uerbis ostenditur, dicitur Euangelium, in quo nimirum qui credunt, ista omnia consequuntur. Nec uero alijs in rebus, aut operibus præstantius elucet Dei omnipotentis potestas, & magnitudo, quam in hoc Euangelio, quod solum salutem atque uitam omni credenti dat, siue ille antea Iudæus fuerit, siue Græcus. Licet enim Iudæus in lege, Græcus in sapientiæ studijs gloriatur, nec ille tamen sine fide, nec hic nisi per fidem saluus esse potest. Nam quod ait, & Iudæo primum, & Græco, primum illud antecedentiam denotat, non dignitatis, sed temporis, ut primum dicatur, id est, ante Euangelium. Vterq; enim cuiusuis antea fuerit generis aut professionis, uel Iudæus uidelicet, uel Græcus, non ex eo quod antè fuit, sed ex hoc quod in Euangelium credit, salutem adipiscitur. Atque hoc uno modo illud primum intelligendum est, minus fortasse apte, si ad elegantiam linguæ attendas. Sed talis fere Paulus non tam uerborum cultum, quam sententiarum uim expendens.

Animaduertendum autem est Græci nomine, Paulum omnem hominem comprehendere, qui sit idolorum cultui & adorationi deditus; duasq; tantum sectas hominum scripturæ sanctæ esse; Iudæos, qui uerum Deum colant; & Græcos, qui falsos deos

deos ueneretur. Qua ratione & Romani, & Barbari omnes hoc quidem in loco & in plerisq; scripturæ locis sub Græcorum nomen succedunt. Nam quod paulo antè Græcos distinxit à Barbaris, id in literis, & in moribus fecit. Cum autem loquitur de sectis, Græci omnes dicuntur, qui sunt, aut fuerunt idòlis dediti. Quod etiam in Mattheo, & in Ioanne, & in Apostolorum Actis, quæ scribitur factum esse murmur Græcorum aduersus Hebræos, ita esse cernitur, ut Græcos perspicue scriptura pro omnibus qui coluerunt, aut colunt idòla accipiat; & sanè perpetuis aliquot deinde seculis, & ad nostra ferme tempora, quoad Romani principes sedem imperij Orientis Constantinopolim tenuere, quicunq; accersebantur hoc crimine, quod cultum idòlis impendissent, *non de iudæis* dicebantur accersi, ut uocabulo ipso indicaretur, non gètis, & nationis esse illud crimen, sed falsæ religionis.

Iustitia enim Dei in ipso reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus ex fide uiuet.

QUOD dixerat Euangelium potentiam esse Dei in salutem omni credenti, declarare nunc nititur, & ostendere, quomodo ex Euangelio sit salus, sic breuissime rem totam exponens. Quid ita enim Euangelium potentia Dei est in salutem omni credenti; quia iustitia Dei in ipso reuelatur ex fide in fidem. Quod ut planius fiat, alto enim sensu ab Apostolo est positum, sic exponemus. Diximus supra Euangelium esse, & eum, qui annunciat, Christum, & ea quæ à Christo annunciantur, æterna credentibus bona, quæ tamen, si subtiliter inspiciatur, ipsemet est Deus. Potentiam autem Dei Euangelium esse, quoniam eos qui credunt, & statim iustificat, quauis prius impios; & excitat ad uitam, Deo antea mortuos. Quorum utrunq; spiritualiter intelligendū est. Nam neq; iustificatio in corpore est, sed in solo spiritu: spiritus enim & pietatem, & impietatem solus accipit, corpus tantum ministrat, & subseruit spiritui. Mortem autem & uitam uterq; & spiritus scilicet recipit, & corpus. Dei ergo uirtus & potentia, quod ipsum est Euangelium, & ipse Christus, simul atq; in eum quis crediderit, & statim iustificat impium, uero spirituali iustitiæ dono: & suscitatur mortuum, translato à morte corporis uocabulo. Mors enim in corpore non quidem magis uere, sed magis communiter uulgò ab hominibus dicitur. Sed sicut corpus amissa anima huic luci, & huic uitæ defunctum est, sic animus, & spiritus amisso Deo, ueræ & uitæ, & luci est mortuus. Qui si ex illis tetræ mortis spiritualibus tenebris, Euangelij tuba excitatus, aurem, animumq; admouerit uerbo Dei, qui est Christus, fidemq; habens ijs, quæ annunciantur, & illa ipsa annunciata bona, & Deum ipsum, Christumq; concupierit, illiq; sese dederit, atque permiserit, ex mortuo repente fit uiuus, & ex impio pius. Virtus igitur Dei, quæ una facere ista potest, excitare mortuos uidelicet, & iustificare impios, quod ipsum est Euangelium, cum ad faciendū actum deuenit, quod contingit simul atq; quis in Euangelium pura mente credit, sit iustitia. Atq; id dupliciter, quod & iuste ipsa agit, & eos facit iustos, qui sese illi permittunt, & sese ad eam cum fide cõferunt. At quomodo iustitiæ ex uulgi enim sensu & uocabuli iusti illi nominantur, & illa iustitiæ, quæ delinquentibus penam, bene autem meritis præmiū refert. Hanc autem Dei ignoscentiam nõ modo non exprobrat uetera delicta, sed etiam eos, qui illa perpetrarunt, si credere instituant Deo, in gratiam secum & amicitiam recipientem, misericordiam potius, aut clementiam, & benignitatem nominabimus, sicut sepe & Paulus, & omnis scriptura nominat. Iustitiā uero proprio uocabulo nequaquam. Sed animaduertendū est iustitiam hoc loco pro toto genere uirtutis poni. Est enim iustitiā non semper species illa uirtutis, quæ in faciendis iudicij, & præmijs penis uel distribuendis tota cõsistit, sed uerius etiam, & illustrius iustitiā est uniuersa uirtus, quæ in Deo potissimū huiusmodi est, qui nõ habet distincta genera uirtutum, sed unicā tantū in se uirtutis rationē, diuiniore quodā modo in unū simplex, atq; summū uirtutis partes omnes, & omnia nomina comprehendentē. Cuiusmodi fere deo in sacris literis iustitiā attribuitur, ut cū dicitur: Iustitiā tua iustitiā in æternum, & lex tua ueritas. Et Esaías, quæ dominum inducit aspernament ieiunia, quæ affligunt corpus, & potiora misericordiae opera requirerent, suadentem dari panem

pauperibus, errabundos recipi, nudos uestiri, & sic demum inferentem; Tunc erumpet ut aurora lumen tuum, & anteibit ante te iustitia tua, iustitiam eo loco pro omni bonitate, humanitate, benignitateque accipit. Et alibi apud eundem Deus spiritali loquens Hierusalem; Non erit tibi amplius sol in lucem, inquit, sed dominus, & populus tuus omnes erunt iusti, quod est, omni bonitate, & innocentia praediti. Et in Euangelio; Nisi abundauerit iustitia uestra plus quam Scribarum, & Phariseorum; hoc est, plus quam illa legis, ut uniuersa bonitas intelligatur. Item & illud; Quarite primum regnum Dei, & iustitiam eius; omnem illam uirtutem, puritatemque intelligit, quae sit regno illi, & coelesti uitae consentanea. Cuius quidem diuinae, absolutaeque iustitiae, quam uniuersam bonitatem esse dicimus, indicium quoddam est, & simulacrum in hominum iustitia, cum quis iustus ita esse dicitur, uon quod res integre, recteque diiudicet, sed quod bonitate, & innocentia inter homines est ornatus, uelut generalem illam iustitiam obtinet, quod nil agit, neque molitur, quod legibus sit, aut bonis moribus contrarium. Sed Dei iustitia lingulari quodam, & multo excellentiore genere non innocentiae solum, & integritatis, sed bonitatis, beneficentiae, largitatis omnes numeros complectitur, diuino modo, & profus ineffabili, in ipso Deo longe eminens. In nobis uero cum Deum, & iustitiam Dei imitatione asequimur, inferiore quidem est gradu, sed tamen longe praestantior, quam ut ad eam ulla humana iustitia possit aspirare. Haec in Deo iustitia talis est, ut solem suum iubeat oriri super bonos, & malos; quae si iustitia illa esset minor, membrum, & pars uniuersae uirtutis, auferret solem suum malis, & illu cesceret bonis. Nunc cum super omnes illum educat, & proferat, ostendit diuinam bonitatem contentam se ipsa, & dotibus suis, immoto animo, atque imper turbato aliorum errores, & delicta perferentem, omniaque ita gerentem, ac dispensantem, ut quoad quidem fieri potest, omnibus salus ex sese & gloria pariatur. Quam qui in fide CHRISTI imitantur, eadem prope mente, eodem fini, omnibus ex sese animi perturbationibus quae humanas cupiditates referunt, eiectis, ad illum supremum diuinae bonitatis, & beneficentiae gradum conantur ascendere. Sit igitur hoc nobis imprimis constitutum, iustitiam Dei hoc loco totam esse uirtutum talem, atque ex eo genere, quod in Deo esse conuenit, uel si notu magis, & communiore uocabulo est utendum, uniuersam esse bonitatem, uirtutum dominam cunctarum, cuius in Deo propria semper, & perfecta est absolutio. Haec ea ipsa Dei iustitia est, quae in Euangelio patet, reuelataque est, cum omnibus antea seculis fuisset abscondita. Patet inquam, quoniam, etsi bonum esse Deum, etiam antea credebatur, bonitatisque suae ille plura saepe monumenta pluribus hominibus ostenderat, illius tamen nec Iudaei bonitatem ceteris esse gentibus propositam censebant, neque gentes tantum in Deo studium erga hominum salutem fuerant ratae; ita utriusque de Deo inferius omnino, quam illius bonitas digna sit, existimabant. Sed etsi Iudaei, atque gentes ab hoc errore fuissent deductae, ampliusque de Deo, & magnificentius iudicium utraque natio fecisset, ac Iudaei Deum communicassent gentibus, gentes uero sese Deo, & salutem suam uehementer curae esse credidissent, tantam tamen illius, & tam immensam inenarrabilemque bonitatem, tantum nostrae procurandae elaborandaeque salutis studium, quantum ex Euangelio nunc patefactum est, neutri unquam potuissent estimare, neque credere. Etsi enim Deus ignoscebat antea etiam peccatoribus, per amatum tamen operum, & sacrificiorum, per sacerdotes, & uota precantium ignoscebat; nunc per fidem solam breuissimo compendio facile, & libenter omnibus ignoscebat; Efflagitatus antea, atque exoratus ueniam dabat; nunc inopinantibus nobis ueniam ultro, & salutem ex Euangelio obtulit. Qui si etiam nos ad ueram uitam & ad salutem perpetuam pro sua bonitate erat uocaturus, per filium suum ne, atque eundem unicum, per imaginem potentiae, & summam gloriae suae, atque per eius filij laborem, dolorem, ignominiam, mortem, ut id faceret inaudita quadam charitate, & amore erga nos potuit adduci. At quemadmodum nos uocauit; primum omnes nostras ueteres iniurias uoluntaria obliuione obtriuuit. Deinde cum ab eo nos penitus auerfi, atque ad alias curas, aliisque studiis plane conuerfi, ipsius Dei hostes, & aduersarios nobis dominos, & Deos adsciuissemus, non est insectatus error nostrum, sed ueluti clemens patet tunc

ter tunc maxime ad misericordiam, & ad amorem erga nos exarsit, cum maxime nos ab eo disiunctos uellemus, nec contentus ad gratiam, & amicitiam suam nos reuocare, fratres omnes IESU Christi filij sui eos, qui per fidem ad eum se contulerunt, & sibi filios adoptauit, ac fecit. Haec est bonitas, haec Dei iustitia, quae in Euangelio reuelata est, omnis uirtutis partes, aequitatem, sapientiam, humanitatem, liberalitatemque complectens, quam Euangelium nobis perfecit, totamque contulit ad salutem, & ad liberationem nostram. At quo pacto illa ex fide, & in fidem reuelata est? Nimirum quia fides erga Deum nostra huic iustitiae Dei, in salute nostra sese ostendendae aditum, & locum, & occasionem aptam attulit. Aperit enim se illa, & effundit super credentes, quae si fides non adit, omnes habet introitus ad salutem nostram profus interclusos. Qui ergo sese Deo dedere per fidem, atque permittere, hoc est, qui spem in illo sua, totamque fiduciam ponere instituunt, quae est uirtus & doctrina Euangelij propria, hos illa diuina iustitia & bonitas, non in amicos solum, sed in charos, & dilectos filios plane accipit. Quorum neutrum nobis antea neque speratum, nec cognitum, nunc ex Euangelio utriusque est patefactum. Ita in Euangelio ex fide in Deum nostra illa insonita, & ineffabilis bonitas summi Dei, insignisque iustitia apparuit, omnibusque communis, & perspicua facta est. Quomodo autem eadem patuerit in fidem, id nunc accurate a nobis exponendum est, ut sensum omnem percipiamus Pauli sublimem, atque altum, & maximam rerum mysteria paucissimis uerbis inuenientem. Sit enim illius haec uerba; Quod iustitia Dei in Euangelio reuelata est ex fide in fidem. Ac ex fide quidem quemadmodum sit reuelata, diximus; simul ut enim fidem Deo habere cepimus, quod nobis per Christum & Euangelium contigit; Sic nobis statim incipit illius bonitas, & iustitia, omnisque erga nos benignitas & beneficentia apparere. In fide uero eadem Dei bonitas ex eodem Christo, Euangelioque se ostendit, cum facit nos Deus sui imitatores, & similes, cum eadem iustitia, & bonitate nos insignit, quae est ipse praeditus, cum qualis ipse nobis factus est, & apparuit, tales nos in proximum ipsum Deum imitando, & sequendo efficitur, quod est tamen Euangelij proprium munus, atque praecipuum. Qui enim uera fide ad Deum se conferunt, hoc est, qui & spes, & rationes suas in eo collocant, his facilis est, & prompta diuinarum uirtutum imitatio; ab omni enim rerum mundanarum studio isti auerfi, suosque amores in bonis coelestibus optandis, & in illa cum Deo gratia, coniunctioneque ponentes, nullis earum affectuum motibus perturbantur, quae ex mundanis curis solent excitari, in quo similitudo summi Dei, & illius iustitiae, ac bonitatis species elucet, ille nullo odio, nulla offensione animi unquam permouetur, ex eo quidem, quod nullius est iniuria, nullius cupiditati expositus. Nihil enim habet, quod uel sibi eripi possit, uel quod ipse alij eripere contendat; sed semetipso contentus, atque plenus, neque aliud quicquam extra se requirens, id mauult atque optat, ut exuberantiam bonorum suorum, quibus ipse redundat, in alios, qui accipere idonei sint, possit effundere. Similiter & nos fide in Deum preediti, & illa bona tantum attendentes, quae ex Deo sunt, summa, & immortalia, quae eripi nobis non possunt, quae communicatione, & participatu plurimorum crescunt, non diminuuntur, quae inuidiam, iniuriam, perfidiam non admittunt, imitatione eiusdem iustitiae, & bonitatis ad Deum proxime accedimus. Ille ignouit nobis; nos ceteris ignoscimus. Iniurias ille non sentit; nos illas facile dimittimus. Ille nos hostes antea suos recepit, & adoptauit in filiorum numero; nos inimicis quoque nostris fratrum, & parentum officia praestamus. Ita cum imitatores Dei sumus effecti, sicut filij patris, tunc non solum ex fide nostra illa Dei in ipso patefacta est iustitia, uerum etiam ab eodem Deo in nos redundauit, ut fides in nobis non modo Dei aperuerit iustitiam, sed eadem ipsa in super diuino & incomparabili munere in nobis eiusdem iustitiae insignis sit facta. Imprimis enim Deus in hos qui ei confidunt (etenim fidem hoc loco pro ipsis fidelibus accipimus) imprimit in hos inquam, suae diuinae uirtutis, iustitiaeque similitudinem; quod est illud, quod Paulus inquit; Ex fide in fidem, cum primum fides credentium, prouocat Dei iustitiam, ut aperiat sese, & ostendat qualis quataque sit in ipso Deo. Deinde ipsa Dei iustitia iustus facit credentes; non humano genere iustitiae, sed illo diuino, & incomparabili, quo Deus ipse iustus intelligitur & bonus. Quod & nos Deum aequanimitate, ac benignitate

gnitate illa imitanda assequimur. Quod ubi nobis contigit, munere ipsius Dei, non cura, neque operatione nostra, tunc uere Deum patrem in filios ab ipso adoptati & nominamus, & colimus. Sumus enim illi prorsus effecti similes, illudque Euangelicum præceptum implemus, quo admonemur, ut simus perfecti, sicut pater in caelis noster perfectus est. Porro autem duplicem hunc actum diuinæ iustitiæ, quo & ipsa nostra ex fide sese in Deo aperit, atque ostendit, & post in eandem fidem, hoc est in nos, qui credimus, sui imitatione, atque exemplo se inlinuat, quotidie nos in dominica oratione Deum obsecrando usurpamus, & repetimus, ut dimittat nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Martyres uero ipsi, tot hominum millia uirtute, & factis magis comprobauerunt: qui quod illis fecerat Deus, ut filium pro eis in mortem, & crucem traderet, ipsi imitando Deo & filios, & semetipsos in eundem cruciatum, & mortem, quod confirmarent ceteros, fortiter dediderunt. Ille autem in Euangelio seruus, qui rationibus subductis, domino inuentus debitor, atque exigi iustus, lachrymis, ac precibus impetrauit illud sibi omne nomen donari à domino, ac remitti: non eadem ipse postea humanitate, & clementia erga conferuimus usus, id egit, ut non posset de eo dici, quod quam ipse benignitatem erga se in domino expertus esset, eandem domini imitatione in alios postea referret. Precibus enim suis flexit, ac molluit ille quidem animum domini sui, sed non est ipse precibus conferuimus usus, ita in eo patuit quidem domini clementia, cuiusmodi in domino erat ex illius precibus, sed non patuit in precibus, hoc est, in ipsum precantem, quatenus non ipse est dominum in bonitate eadem, & animi mollitia imitatus. Nam quod dominus pepercit illi, debitorumque dimisit, nullum in seruo id affert bonitatis argumentum: Sed tantum effectum in eo domini liberalitatis ostendit, totaque illa bonitas, & benignitas ad dominum pertinet: quæ est ex precibus supplicantis serui in domino patefacta. Si uero seruus hac erga se domini humanitate edoctus, parem deinde ipse conferuimus humanitatem exhibuisset, non solum ex illis precibus clementia domini patuisset, sed in ipsas preces etiam, hoc est ipsum in precantem fuisse insinuata. Ac ut clarius etiam intelligamus, quantam celestis uim sententiæ in his paucis uerbis constrinxerit Paulus, qua dixit: Iustitia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem: transferamus iustitiæ uerbum in nomen potentiæ, perinde ut si dicamus: Potentia Dei in CHRISTO reuelata est ex fide in fidem. Nam quomodo ex fide reuelata est potentia Dei? quia præterquam in solos credentes, in alium quidem neminem mirabilia illa opera operabatur CHRISTVS. Ille enim & cæco lumen reddebat, sed contenti se credere, & confidere, quod ab eo esset illuminandus. Et daemones eieciabat, languoresque corporum curabat, sed eorum, qui peterent, & fidem in eo se habere dicerent, Lazarumque excitabat è mortuis quatruiduanum, quoniam fidem Marthæ ita contentis audiebat. Denique ipsemet clamabat, & palam, aperteque testabatur, Qui crederent in se, fidemque haberent, nihil esse tam arduum, nec tam naturæ insolitum, quod non in his facile factu esset. Hoc modo igitur ex fide uirtus Dei, & potentia in patrandis miraculis ostendebatur: quæ si fides quidem non extitisset, fuisset in ipso Deo occultata, & abdita. In fidem uero eadem potentia patuit, cum discipulis ipse dixit: Si credideritis, fidemque habebitis, eadem facietis, & maiora his facietis. Neque solum dixit, sed præstitit etiam re, atque factu, ut qui ab eo fluxerunt apostoli, ceterique discipuli, eiusdem fidei merito, qua Dei erga se mirabilem uim cognorant, ipsi deinde reliquis fierent admirabiles. Eandem enim uirtutem, Deique potentiam in curandis omnium morbis, demonibusque eiciendis ipsi exhibuerunt, quam in magistro suo antea perpexerant. Ita & ex illorum fide, potentia Dei in ipso Deo manifesta facta est, & patuit in fidem, cum in illos ipsos credentes, fidemque habentes diuino beneficio ita traducta est, ut efficeret eos in eadem potentia Deo similes. Similiter igitur, atque eodem modo in Euangelio reuelata est Dei iustitia ex fide in fidem; quoniam & ex fide nostra illa in Deo patuit, & in ipsam deinde fidem, quod est in fideles ipsos eiusdem diuinæ benignitatis, & gratiæ munere, atque exemplo est translata, ut qualis est ipse Deus, tales efficerentur qui per fidem & Euangelium Deo se committere studuissent. Hanc eandem sententiam paulo infra Apostolus magis dilucide expromit, tanquam hæc uerba interpretans, &

rans, & hunc eundem locum alijs uerbis exponens, quæ ait: *NON C. VERO* scorsum à lege iustitia Dei manifestata est, reificata ab lege, & a prophetis. Iustitia inquam dei per fidem *I E S V* Christi. Atque hoc est, quod hic ait, ex fide. Deinde sequitur: In omnes, & super omnes credentes: quod iam est in fidem, ita reuelata est iustitia Dei ex fide in fidem. Et mox paucis interiectis uerbis, declarans etiam aperte, subtingit: In declarationem iustitiæ suæ ex remissione præteritorum peccatorum in tolerantia Dei, in demonstrationem iustitiæ suæ in hoc tempore, qualiter ipse iustus est: quod est ex fide reuelari Dei iustitiæ. Quod autem sequitur: Et iustificans cum, qui est ex fide *I E S V*. Iam hoc est eandem iustitiam Dei in fidem reuelari. Ita ex fide in fidem iustitia Dei in Euangelio reuelatur. Tum *I V L I V S*: Arduum sanè, & difficilem locum mi frater plantum, & facilem reddere es conatus. Etenim sæpe in horum uerborum sententia exquirenda acriter, diuque uelatus, non potui ipse mihi satisfacere, dissimilitudine etiam opinionum ex interpretibus impeditus. Nunc uidere mihi uideo non solum, quæ mens Pauli sit, & quid sensus horum uerborum ferat, sed non pauca etiam, quæ meum animum prius dubitationibus obturbabant, mihi patefacta fore confido. Mihi enim illud occurtebat, quo pacto iustitia Dei esset in Euangelio reuelata, quæ omnibus semper seculis manifesta extitisset, non in creatis rebus inanimis solum, ut in elementorum paribus momentis, ut in celestium orbium ordine, motuumque constantia, sed in hominibus etiam, humanisque actionibus & consilijs, in quibus ipse iustitiam, & uirtutem melius couisissent, his semper ad suam autoritatem, & ad potentiam patriæ suæ amplificandam, ad ueritatemque minuentem diuina uis iustitiæ propius affuisset. Quod non in rebus solum publicis & cõuentu populorum, sed in singulis etiam hominibus sapientius accidisse monumentis testatum est. At nunc perspicio, atque intelligo non omnino de iustitia & bonitate Dei, sed de ea, quatenus per fidem perspicua facta est. A postoriam loqui: ut si dicamus, bonitatem quidem Dei patuisse antea in creandis rebus, eisdemque conseruandis: In ipso autem hominum genere ex fide, & in fidem ante *I E S V M* Christum non patuisse, ut non iustitia, sed talis actio iustitiæ, quæ per fidem est, in Euangelio fuerit reuelata, quæ etiam potentia Dei esse dicitur, in salutem omni credenti. Quanquam enim potentiam suam, sicut & iustitiam, ac bonitatem multis in rebus temper ostenderit Deus: In hominum tamen genere ad ueram, perpetuamque salutem inuocando, nusquam ostendit, neque declarauit apertius. Ac patefecit illam ipse quidem ex Iudæorum genere non paucis, quod in patriarchis, & prophetis est manifestum, ac fortasse in nonnullis quandoque, qui ex gentibus propius se ad eius amorem, & cognitionem contulerunt: Passim uero & omnibus tam Iudæis, quam Græcis, tam doctis, quam indoctis, ac denique sine ulla exceptione uniuersis, qui ad credendum modo accederent; nunquam ante Euangelium *I E S V* Christi iustitia ista Dei, & inenarrabilis benignitas ac bonitas demonstrata est. Ac nimirum, ut de potentia etiam Dei ad salutem credentium aliquid dicamus, mirabilior profecto extitit redemptio nostri generis, quam ipsa creatio. Nam creatio ordinem suum habuit, postquam semel fuerat institutus, perennè, ac ratum, quem ipsa natura inferior suscipere, & propagare in ætates, ac tempora potuit. Redemptio autem solius Dei sine alio instrumento, aut operis uicario effectus tantum est, quam nullo pacto natura possit imitari. Etenim si magnum est, ac mirabile suscitare homines mortuos, & qui cursum uitæ iam confecerint, in eandem rursus uitam restituere, quod est non naturæ, sed Dei potentiæ opus proprium: admirabilius multo esse debet, eos qui ueræ uitæ, & diuinæ luci sint mortui, & in fœtore ac fordibus peccatorum iam exrabuerint, & Deo, & ipsis uiuos, ac ex nefarijs repente efficere sanctos. Hæc est igitur potentia, hæc iustitia, & bonitas summi Dei, quæ in Euangelio proposita, & demonstrata est, cum omnibus antea seculis latuisset, ex fide excita, & in fidem se imprimens, quam eadem omnibus ceterarum uirtutum uocabulis, & clementiam, & benignitatem, & misericordiam, & gratiam à Paulo, atque à scripturis sanctis appellari, & tibi assentior, & iure appellatam puto. *T V M* *E G O*: Gaudeo mi frater inquam, quod me adiuuas, & laborem meum tua industria facis teuiorem, tuoque isto ingenio mirifice delector. Sed quod iustitia ista in Deo uniuersum

genus sit totius uirtutis, non ne etiam ea res perspicue demonstrat? quod in animis & cordibus credentium impressa, non eos solum facit iustos ex ea parte uirtutis, que in iudicando, & distribuendo sita est (possent enim qui eo modo iusti essent, uitijs alijs quot ex alio genere laborare) sed eos usque eo facit iustos, ut nihil illis desit, quod in uera, & eximia uirtute sit expectandum; neque tamen ex uilitato hominibus, & legumlatoribus genere, hæc in illis uirtus exiit, sed diuinius multo & magnificentius, ac ut ad eam, tanquam ad proprium Dei donum nulla humana uirtus comparare se audeat. Etenim ut humanæ iustitiæ, & eius, quæ ex lege est, cum diuina iustitia contentionem aliquam faciamus, non eiusdemmodi ambæ, neque uno profecto ex genere sunt; sicut neque solis, ac lychni lumen est uniusmodi, Sed illa Dei iustitia explodit, & efficit humanas omnes cupiditates, neque eis apud se esse uult locum, Hominum autem iustitia affectiones, cupiditatesque neuitquam reuellit, sed eis saturandis, atque exercendis adhibet modum quendam. Possessiones enim & prædia à nobis magni aestimari uult, familias alijs, uitam & corpus præcipue defendi: Si quis iniri iam fecerit, legibus illam persequamur, uim ui repellamus, honoris, & dignitatis maximam rationem ut ducaemus, nobis permittit lex. Eadem cum diuini amicos iubet, cum fœnus à fratre, & indigena uetat exigi, tacite potestatem præbere nobis intelligitur & inimicorum uiliscendorum, & fœnerandorum alienigenarum. Quin etiam oculum pro oculo, dente pro dente, membrum pro membro eadem repeti permittit. Denique omnia eiusmodi sunt in lege, ut cupiditati quidem modus, ordoque præscribatur, ne præcepta ruat, ne uniuersa confundat, cupiditas quidem ipsa incolumis retineatur. Quid uero Dei iustitia, quæ per fidem CHRISTI imprimitur in nobis, ista ne, aut alia huiusmodi præcepta dat? Minime illa uero, sed totam cupiditatem ex animis tollit, affectiones omnes extirpat: Diuinum quiddam in nobis affigit, iubet terrena cuncta despiciere, cœlestia concupiscere: Si quis pallium nobis eripiat, tunicam etiam dimittit: si quis maledicat, benedicere; si colaphum infringat, maxillam alteram offerre; uult inimicos ut diligamus, ut qui nobis malefaciunt, nos benigne eis faciamus. At hoc non hominum est, sed magnificentius quiddam propemodum quam angelorum; & tamen hæc in nobis Dei imago, & uera similitudo est: de qua CHRISTVS in Euangelio: Hæc agite, ut sitis filij patris uestri, qui est in cœlis, qui & pluit, & lucet pariter super bonos, & malos, iustos, & iniustos, nec per alienam malitiam, ac prauitatem, suam corrumpi bonitatem sinit. Hæc est Dei iustitia, quam fides CHRISTI manifestam fecit. Quæ Deum fides primò impulit ad ignoscendum sceleratis. Ad ignoscendum ne tantum; imò uero ad eos in gratiam, & in cognationem accipiendum, ut ex hostibus faceret sibi filios. Quæ cum in nos ex eodem resiliens Deo fuerit in nobis impressa, & consignata, similes Deo erimus, & eiusdem diuinæ iustitiæ imitatores, paternamque hanc feremus Dei omnipotentis in nobis bonitatis imaginem, quam requirerebat maxime, & ad eam aestuabat Paulus, cum ita scribebat ad Philippenses: Omnia pro nihilo duco, dum CHRISTVM lucrifaciam, & inueniar in ipso non habens meam iustitiam ex lege, sed quæ per fidem CHRISTI in Deo est, iustitiam ex fide. Illam autem legis iustitiam penitus abiiciebat tanquam imperfectam, & degererem, ut quæ nil tale in nobis ualeat progignere. Sed ut ad Apostoli uerba reuertamur, conuenit iam inter nos, iustitiam non esse Dei cum hac iustitia legum ullo modo conferendam, sed usque adeo excellere, ut melius multo sit diuinam illam imitari, quam humanam huius iustitiæ esse autorem, sicut uberrimi fontis riuum, quam tenuissimi riuuli fontem existere magis est optandum. Nam quod sequitur ex scripturæ testimonio: Iustus ex fide uiuet, ualet ad declarandum iustitiam Dei in Euangelio, non solum in ipso Deo ex fide, sed in ipsam fidem patefactam esse. Qui enim per fidem ad Deum se contulit, non illius tantum iustitiam erga se, & bonitatem experitur, sed eandem ipse in sese ab eodem Deo haurit: & est id in Abacuch propheta scriptum. Deus enim apud illum: Iustus, inquit, meus ex fide uiuet. Iustus, scilicet quem ego efficiam iustum, non quem lex. At quo pacto iustus? ex fide, inquit, non ex fiducia legis, operum, atque factorum. Quid autem ille ex fide tuus o Deus, iustus consequetur: uitam ait. Quid, non ne in lege, & in operibus uiuitur? uiuitur, sed fragi

fragili & mortali uita, non illa felici, & sempiterna, in qua meam quoque æternitatem, & uitam imitabuntur, qui iustitiam, & bonitatem fuerint imitati. PLANE ista ita sunt, Iulius inquit, sed perge quaeso, in magnam enim iam non expectationem solum, sed cognitionem etiam maximarum rerum sum adductus, attendoque diligentius, quid de hac iustitia Dei, deque fidei potentia amplius dicturus, aut quibus argumentis usurus Paulus sit. OPTIMIS atque fortissimis mi frater inquam, sed sermone aliquanto implicatius. Hic enim sanctissimus, & coniunctissimus Deo uir, uel propter altitudinem magnitudinemque cogitationum, quibus oratio par non suppetebat, uel ob humilitatem, & data opera, ac, ut ipse alio asserit loco, ne uirtus Crucis uacua fiat, neque proprietatem in uerbis, neque in oratione explanationem admodum est persecutus, Sed sententijs contextus, diuinorumque mysteriorum subtilissimus indagator uix locum interdum humanis ingenijs relinquit, quæ ad eius sensu possit perueniri. Nos tamen aditemur, non uiribus nostris hiet, sed illius fiducia, qui dixit, ut scrutaremur scripturas, quoniam ipsæ de eo loquuntur, illud primum admoventes, Paulum, quo illam Dei potentiam, quæ in Euangelio est ad salutem omni credenti, melius exprimat, eiusque fructum in genere humano euentius ostendat, uelle statum humani generis ante Euangelium, cuiusmodi esset, ante oculos nostros ponere, & quod ad gentes pertinet, & quod ad Iudæos, licet haberent utriusque in quo confidere præferrent, & quo gloriarentur, Græci philosophiam, Iudæi legem. Veruntamen quantum utriusque sua gloriatio in contrarium ceciderit, ex sequentibus fiet manifestum, mundumque totum cum suo uitio interijisset, benignitate ac gratia Dei & CHRISTI, atque Euangelij uirtute ad salutem, uitamque inueniendam eguisse appareret, orditur autem primo de gentibus sic,

Reuelatur enim ira Dei è cœlo in omnem impietatem & iniustitiam hominum, ueritatem in iniquitate detinentium: quoniam quod cognosci de Deo potest, manifestum est in ipsis: Deus enim ipsis manifestum fecit. Inuisibilia enim eius ex creatione mundi, effectibus ipsis intellecta perspicuntur. Aeterna quoque ipsius potentia, & diuinitas, ut sint ipsi inexcusabiles, quoniam nocentes Deum, non ut Deum glorificauerunt, aut gratiam illi habuerunt, sed infatuati sunt in disputationibus suis, & obcuratum est insipiens eorum cor, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudine imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium.

REVELATUR hoc loco, non eodem modo quo supradictum est, reuelari iustitiam Dei in Euangelio. Nam iustitia hæc Dei, quæ ex fide apparuit, & in fidem patefacta, certè in Euangelio est, cum ante omnibus seculis fuisset occulta. Ira autè Dei è cœlo super omnem impietatem non nunc primum in lucem prodit: diu enim antea eadem ira uigebat. Sed nunc primum animaduertitur. Veritate enim perspecta incipit nunc demum apparere falsitas, & lucis diuinæ obtuitus nocturnarum tenebrarum dat cognitionem, quæ ipsæ per se non intelligerentur, hominibus præsertim assidue in obscuritate uiuere assuefactis, nisi radio solis repente oblato illarum caligo, & cæcitas deprehenderetur. Sic ueritate, & unitate summi Dei, & fidei uic, ac diuinæ gratiæ, iustitiæque munere hominibus oblato, fructibusque pacis, & gaudij, qui ex illa percipiuntur, cognitis: Nunc demum intelligitur infelix, & misera illorum uita, qui flagitijs toti cooperiti, illiusmodique uitam potissimam existimantes, Dei offensionem, atque iram aduersus se non intelligebant. Itaque alijs idem hoc uerbis ad Philippenses significans Paulus, Vt audiam, inquit, de uobis, quod stetis in uno spiritu, una anima collaborantes fidei Euangelij non territi ulla in re ab aduersarijs, quæ quidem Euangelij fides illis est declaratio interitus, uobis autem salutis. Atque hoc lapsus in unam

penè ruinam totum hominum genus deciderat, nisi Deus Iudæorū stirpem sibi ipse retinisset, & ab hac eam cecitate mentis ad luminis sui aspectum reuocauisset, electo sibi Abraam, qui postea pater futurus esset multarū gentiū. Deus enim profectò cum hac tanta, & tam præclara opera faceret, atq; ea proponeret hominì intuenda, atque consideranda, uoluit in illis diuinitatis suæ uirtutem speculantibus apparere, quam quidem prouinciam, munusq; speculandi philosophia suscepit, utq; ingenij & rationis, & duntaxat illo naturæ dono subleuata, atque adiuta, per quod apta nata est hominis mens ad peruestigandum diuinum in creandis rebus constituendisq; consilium, & potentiam Dei, & unitatem potuit cognoscere, atque ex uisibilibus intelligere inuisibilia, Scriptum enim est: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Ac deinde rursus: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum, Hoc itinere igitur, & his ductoribus ad Deum homines peruenientes, cum illius amplitudinem, maiestatemq; cognouissent, & unum esse naturæ dominum intellexissent, cumq; eum adorare, & uenerari, & omni cultu glorificare deberent, repente uanitate quadam ingenij, & errore mentis cæcati unitatem, & infinitatem illam omnipotentis Dei in plura quasi frustra disperferunt, aliosq; sibi deos numero complures, quos falsa opinione sibi depinxerant, ad colendum adscuerunt, inanes, & mortuos, ueluti ludibria quædam humana uanitatis, supposita à diabolo, atque subiecta, quò is naturam nostram, factam ad imaginem summi Dei, ipse ad brutorum sensum detractam, atque abiectam in potestate habere posset: nec tantum mortales homines, & bestias, auesq; cœli, serpentesq; terræ in honore, & in cultu Deo antetulerunt: sed horum etiam ipsorum inanimata simulacra, & imagines, ad extremum dementia, temeritatisq; progressi, ut quod summe mortuum esset, summe etiam uiuenti, quasi in illius contumeliam opponerent. Atque hic quidem error, & commune penè humani generis delictum à sapientibus seculi, & ab autoribus philosophiæ in mundum fuit inductum. Hi enim sunt, qui ueritatem in iniustitia detinuerunt, hoc est, qui intelligentes de Deo, quod uerum esset, summa cum illius diuinitatis iniuria fallum omne sectati sunt. Nunc uideamus, quæ fuerit merces huic tanto errori, uel sceleri potius ab Deo ipso relata, & tributa.

Ideo & tradidit illos Deus in desyderia cordium ipsorum in inquinatio-nem, ut dedecorent corpora sua in seipsis, qui permutarunt ueritatē ipsius in falso, & coluerunt, ac seruiuerunt creationi creatore prætermisso, qui est benedictus in secula, amen. Propter hoc tradidit illos Deus in affectiones dedecoris, sceminæq; illorum permutauerunt naturalem usum sceminum in usum præter naturam. Similiterq; & mares dimisso naturali usu sceminæ, exarserunt in appetentia sui mutua, mares in maribus turpitudinē perpetrantes, & mercedem quam oportebat erroris sui in semetipsis recipientes. Et quemadmodum non approbauerunt Deum habere in cognitione, tradidit eos Deus in improbam mentem, ut facerent, quæ non decebat: repleti omni iniustitia, scortatione, prauitate, auaritia, uitio, pleni inuidia, cæde, rixa, dolo, more improbo, susurriones, detractores, Deo insensi, contumeliosi, superbi, iactatores, repertores malorum, parentibus dicto non audientes, sine prudentia, sine compositione uitæ, sine amore, sine foedere, sine misericordia. Qui iustam correctionem Dei cognoscetes, quòd qui talia agunt, digni morte sunt, non solum ea faciunt, sed & probando consentiunt facientibus.

V I D E S mi frater quanta sylua malorum ex illo primo errore inducta in genus homi-

hominum sit, ea re quòd Deum, quem cognouisse uidebantur, repente deseruerunt, & cultum, ac gloriam, quam deferre illi debuerant, ad muta simulacra potius, & ad fictas imagines hominum, aut brutorum contulerunt. Et sanè æquum fuit, uel oportuit potius, ut Apostoli uerbo utar, ut, qui tantum in Deo à ueritate se remouerant, & qui tantum lumen diuinæ bonitatis non aspexerant, ne in cæteris quidem partibus, actionibusq; uitæ aut mente, aut oculis rite uterentur. Non enim fuit dignum, ut qui in Deo ueritatem falsitate commutauissent, qui est summa, & prima ueritas, in seipsis, qui sunt imago, & simulacrum illius ueritatis, ueram legem possiderent, etsi Deum non honorabant, ut suum honorem colerent, sed in capite, ueritatis falsa opinione hallucinati, cum idola Deo præferrent, in se quoque ipsis turpitudinem, & dedecus honestati antetulerunt, ut est in psalmo scriptum, Homo cum in honore esset, comparatus est cum iumentis insipientibus. In se ipsis autem, id est, in corporibus suis. Qui enim de mundo sunt, neque Deum conditorem, & remuneratorem hominis agnoscunt, hi cum de immortalitate animi, & de cœlestibus præmijs nihil admodum cogitent, corpus unum habent, quod maxime excolant, seseq; totos in illo constituent, & collocant, qui cum ijdem opes, diuitias, lauta uestimenta, equos, argentum, familiam, cæteraq; huiuscemodì idcirco maxime expetant, ut honestiores, & præstantiores cæteris esse uideantur, nimirum ridiculose errant, uel miserabiliter potius, cum ipsi omni dedecore, turpitudineq; tanquam cæno oblitii, his externis rebus oculos inuentium sese putant posse perfringere. In quo & peccatum sanè illis idem est, & pœna peccati. Ita enim peccant in semetipsos, ut sese turpissimos, miserimosq; ostendant.

Quapropter defensionem nullam habes ò homo quicumque iudicas, in quo enim iudicas alium, te ipsum condemnas. Eadem enim facis tu, qui iudicas. Nouimus enim quòd iudicium Dei est secundum ueritatem in eos, qui talia faciunt. Putas ne hoc ò homo iudicans eos, qui talia perpetrant, & ipse faciens ea, quòd tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & tolerantia, & longanimitatis despicias; ignorās, quòd bonitas Dei in peccatentiam te deducit, secundum duritiam autem tuam, & impœnitens cor, recondis tibi ipsi iram in die iræ, & reuelationis, & iusti iudicij Dei, qui reddet unicuiq; secundum opera eius.

DEMONSTRATA populorum omnium, qui cultum idolis impendebant communi iactura, & clade, quòdq; propter peruersos cultus omnipotentis Dei in omnem turpitudinem, & dedecus cunctorum scelerum lapsi erant, eos etiam nunc acrius coarguit, qui in eisdem criminibus inuoluti, cum sese ipsi non respiciant, de aliorum uita, & moribus tam facile obloquuntur, & felle litioris maleuolentiaq; suffusi, ac studiose cæteris obtrectantes, proximi famam lædunt. De his enim potius est, quàm de illis sermo Apostoli intelligendus, qui in magistratu, & potestate constituti legibus coguntur ad iudicandum. Illi enim legitimam iudicandi necessitatem habent, neque cum id iure faciunt, id illis uitio dari oportet. In eo potius errant, quòd quæ in alijs reprehenderunt, sæpe eadem ipsi agunt. Hoc autem hominum genus, quòd de altero sponte iudicat, etiam à Domino in Euangelio notatum est, & reprehensum. Qui in Matthæo, Nolite iudicare, inquit, ne iudicemini. In quo enim iudicio iudicatis, in eo iudicabimini, & qua in mensura metimini, metietur & uobis. Quid aspicias paleam in oculo fratris tui? & in tuo trabem non animaduertis? Et certe hoc genus dupliciter iniustum est, quòd & facit ea, quæ non decet, & iudicat eos, quos non debet; quo quidem genere criminis, ac uitij, hominum genus imprimis laborat. Nihil enim ferè promptius, nec celerius est uel cogitatione hominis ad suspicandum male de altero, uel detractio, & maledictio, simulatque quis suspicatus est. Ita hoc crimen reliquis criminibus, quæ in hominibus

multa, & magna pauloante dicta sunt, maximum pondus, & momentum affert. Quid enim uel iniquius fieri potest, quam iudicare alterum in eo ipso, quo tu qui iudicas, damnandus es? uel improbius, quam ea agere, & perpetrare, quæ in altero damnatione digna iudicasti? Etenim satis eadem ipse agis, & perpetras, cum, quibus de altero suspitionibus ut male sentias, permouere, in eo ipso te iudicas paria facturum, si eodem loco esses. Quandoquidem, si esses bonus, nihilque in te mali recognosceres, neque improbi, ne de altero quidem improbe suspicari. Ac illi quidem abs te qui iudicantur, specie quadam fortassis ignorantia, & inaduersione animi subleuari à gravitate delicti aliqua ex parte possunt. Tu uero qui eos iudicas, qui eo ipso, quo iudicas, notionem, & scientiam habere te confitearis esse illud crimen dignum damnatione, quod reprehendis, cum illud idem ipse committis, qua nam defensione aduersus Deum es usus? cuius unius iudicium in ueritate est. Non enim leui coniectura, non suspitionibus incertis, non studio obstrictandi ad iudicandum ille adducitur, id quod tu facis, & qui apertum crimē proximi, si ullam partem æquitate haberes, & te ipse respiceres, dissimulare potius, tegereque debebas, ultra occultata patefacis, suspiciosa coarguis, dubia in multo peiore partem interpretare. Sed certissima cognitio, & peccatorum, & cordium iudicat Deus. Eius enim unius proprium est iudicare orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate, qui finxit singillatim corda hominum, qui intelligit omnia opera eorum. Tu sola iniquitate ad faciendum iudicium de altero accedis. Putas ne igitur, tu qui iudicas alios, & ea ipse facis, quæ in alijs reprehendis, quod effugies iustum iudicium Dei? Cum tuū ipsius iniquum, iniustumque iudicium proximus tuus non effugiat? An forte eius tolerantia, & longanimitas, & patientia ducetis ad despiciendum ipsius bonitatem, & moram, procrastinationemque ad animaduertendum in te, negligentiam harum rerum esse putas? longe falleris profecto, si ita arbitrare. Illa te bonitas Dei, illa patientia non te inultum sinit, sed spatium dat tibi aliquando respiscendi, & ad poenitentiam, ac uentiam reuertendi. Quod si non flexeris animo, nec ad periculum misericordiae illius te confers, sed duro corde, & pectore poenitendi nescio diuinæ illudis tolerantia, & bonitati: erumpet, crede, in asperiores longe, & grauiorem aduersum te iram Dei omnipotentis indignatio diuturna, expectatione collecta, & acerbata, atque in die iræ, & seueritatis eius tibi apparebit. Nouit enim ipse, & scit optime temporum mensuram, & suum cuique tempus, sua spatia præstituit, ultra quæ non est amplius ueritatem iudicij sui, & præmium, aut poenam pro meritis prorogaturus. Illud enim, in die iræ, & reuelationis iusti Dei, quanquam de illo ultimo, generalique iudicio intelligi congrue potest, tamen melius refertur ad diem illum, quem singulis præstituit, ut de illis iudicium faciat Deus: qui quidem dies sæpe etiam in hac uita manifestus fit. Siue autem in hoc, siue in altero seculo, siue ad peculiare, & suum cuiusque, siue ad cunctorum uniuersum, communeque iudicium: singulis sua constituta, & præscripta dies est, qua ad disquisitionem antea actæ uitæ uocandi sunt, ut uel iusta seueritate Dei puniantur, si in malo se exercuerunt, uel bonitate, & clementia conferuentur, si id bonis, & sanctis operibus sunt promeriti. Est enim unicuique Deus secundum eius opera mercedem redditurus. At quo modo redditurus? lege quæ sequuntur.

His quidem per perseuerantiam operis boni, gloriam, & honorem, & incorruptibilitatem quærentibus uitam æternam: his uero, qui contentiosi sunt, & non obediunt quidem ueritati, obtemperant autem iniustitiæ, indignatio, & ira, compressio, & angor in omnem animam hominis perpetrantis malum, & Iudæi primum, & Græci. Gloria autē, & honor, & pax omniparanti bonum, & Iudæo primum, & Græco. Non enim personarum est differentia apud Deum. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt, & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim

enim auditores legis iusti apud Deum sunt, sed obseruatores legis iustificabuntur.

REDDIT, inquit, unicuique secundum opera eius, reddet inquam, his qui per boni operis perseuerantiam quærent uitam æternam, quid reddet? gloriam, & honorem, & immortalitatem, inquit. His uero, qui per contumaciam, & studium contradicendi, contraque faciendi ueritatem non audiunt, neque se illi tradunt faciles & dociles, sed iniustitiam sectantur, illiusque prauis suasionibus potius obtemperat, indignatio adest, atque ira à summo Deo, oppressioque, & angor in omnem animam hominis malum perpetrantis, & Iudæi primum, & Græci. His quidem qui iustitiam sectantur & ueritatem, præmium adest gloriæ, uitæque immortalis. His uero, qui repugnant ueritati, & se dant iniustitiæ, iam adest poena indignationis summi Dei. Omnium enim talium anima iam oppressa angoribus, uexata sollicitudinibus, stimulis prauarum cupiditatum puncta, atque exagitata, non habet locum, ubi respirare possit, sed monstris scelerum, quæ ipsamet in se perpetrando progenuit, assidue perterrita premitur in angustum, nullumque in se sibi solatium constitutum habet, sed fallacium solamenta uoluptatum interdum à corpore mutuata, post breuem illam, uanamque suauitatem, ad suos tamen mœrores intestinos redeat necesse est. Hæc, inquit, poena iam adest omni animæ perpetranti malum, quæ non futuram gehennæ damnationem auferat, sed quæ iram Dei iam in hac uita sceleratis repræsentet: Quicumque ille fuerit, inquit, siue Iudæus antea genere, aut professione, siue Græcus, & e contrario, qui bonum operatus fuerit, & in recte faciendum perseuerantiam adhibuerit, non alium sibi finem propositum habens præter Deum, & uitam æternam, immortali hic honore, & gloria à Deo afficietur, siue ille antea Iudæus fuerit natus, siue Græcus, non enim personas Deus, sed personarum facta, meritaque discernit. Atque in hoc loco quod supra diximus, denouo repetimus. Illud, primum, non conditionis dignitatem ullam exprimere, sed notationem temporis. Antequam enim fides etiam CHRISTI reconciliationem humani generis cum conditore hominum per ipsius Dei clementiam efficeret, æstimabantur omnes apud Deum non ex nationis merito, sed ex operibus bonis, aut malis: in quo Iudæorum leuior & labor, & ratio multo facilior fuit adipiscendi regni Dei. Legem enim habebant, qua instruebantur: sed & de gentibus, si qui ueritatis uim cognouerant, & Dei amore capti illi sese in moribus, & uoluntatibus suis conformauerant, ipsumque sibi præmium, & uitam ab eo æternam depoposcerant: hos Dei aequitas, & misericordia nullo modo patiebatur spe, & uoto suo esse deceptos. Atque hoc prouidè Paulus interposuit, ut Iudæorum reprimeret insolentiam, ad quos mox coarguendos à reprehensione gentium erat transiturus, ut ostenderet curæ semper fuisse Deo, quocumque è genere eos homines, qui Deum sibi ipsum, summum bonum propositissent, Iudæi enim cum magno se à gentibus discrimine separari persuasum sibi haberent, cognitione scilicet ueri Dei, & obseruatiæ legis, legemque maxime & semper gentibus opponerent, & superbus illa quodam modo gloriarentur, omnemque in illa spem haberent repositam, ita se gerebant perinde ac Deus propter donum legis, quod Iudæorum nationi fecerat, ipsorum esset proprius Deus, & non cum alijs gentibus se communicaret. Quorum ut hanc tantam Paulus arrogantiam contundat, idcirco legem iam eneuare incipit, & omnem rationem salutis ante Euangelium quidem operibus bonis, in Euangelio autem fidei erga Deum per IESUM Christum acceptam ferri dicere.

ERGO inquit IULIUS, antequam CHRISTI fides mundo esset denunciata, non Iudæis solum, sed unicuique ex gentibus aditus in cælum per bona opera patebat, in quo uideo à sanctis uiris esse aliquibus dubitatum. Sed ut hoc sic abeat, quid illud, quemadmodum accipiendum est? ut operibus bonis nostris, non iam gratiæ omnipotentis Dei, nostræ sit salutis spes, & immortalis uita accepta referenda.

TVM EGO: Non mediocrem commoues disputationem mi frater, sed ego quam breuissime potero, quæstionibus tuis occurram. Neque ita, ut mea dicta sic accipi uelim, quasi ea rata, fixaque sint, uerum cum hac conditione, hocque pacto, si auctoritate ecclesiæ fuerint approbata, quod idem ubique, & in omnibus uolo intelligi.

Ac quod